

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

До захисту допустити:
Зав. кафедри
«__» _____ 2021р.

«ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ
ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ»

Кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Середня освіта. Мова і література
(англійська)»
Щирої Валерії Леонідівни

Науковий керівник:
Бодик О. П., доктор філософії,
доцент

Рецензент:
Радзівська О. В., канд. пед. наук,
доцент, доцент кафедри іноземних
мов ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ.....	8
1.1. Формування основ навчально-пізнавальної діяльності на теоретичному рівні.....	8
1.2. Характеристика змісту навчально-пізнавальної діяльності на сучасному етапі.....	17
1.3. Англійська мова як основа оволодіння навчально-пізнавальною діяльністю учнів.....	25
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЕЛЕМЕНТИ ДЛЯ УСПІШНОГО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	31
2.1. Прийоми та методи активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі іншомовної освіти.....	31
2.1.1. Характеристика окремих методів навчання.....	37
2.1.2. Активні методи навчання.....	41
2.2. Характеристика основних елементів вивчення іноземної мови та особливості їх взаємодії.....	53
2.2.1. Елементи для успішного вивчення іноземної мови.....	53
2.2.2. Послідовності ESA (залучення, навчання, активізація) уроків.....	58
2.2.3. ESA та планування.....	64
Висновки до розділу 2	64
РОЗДІЛ 3. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ У ЇХ ВИКОРИСТАННІ.....	67
3.1. Поняття про засоби навчання АМ у педагогічному процесі, їх класифікація.....	67
3.2. Використання засобів навчання англійської мови, системний підхід.....	74
Висновки до розділу 3.....	79
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення англійської мови у школі є складним та творчим процесом, який потребує вмілого використання різноманітних педагогічних підходів та засобів, а також величезної низки прийомів задля підтримання навчально-пізнавальної діяльності учнів та їх інтересу на уроці, підсилення мотивації до вивчення англійської мови в цілому.

Зокрема, обов'язково необхідне системне використання під час навчання засобів англійської мови, наприклад, автентичних матеріалів, які не створені навмисно для вивчення англійської мови, а взяті з різноманітних джерел використання мови носіями в реальному житті. Використання такого матеріалу може зробити процес навчання більш цікавим, творчим та мотиваційним.

Головним, безумовно, є коректне обрання педагогом відповідних педагогічних принципів, методів та засобів з урахуванням тематики уроку, інтелектуально-психологічних та вікових особливостей учнів, рівня їх знань та зацікавленості у вивченні мови.

Ефективне врахування всіх факторів, які можуть впливати на ефективність навчально-пізнавальної діяльності свідчить про високу кваліфікацію та успішність вчителя.

Слід також використовувати різноманітні навчальні засоби задля досягнення мети повноцінного володіння англійською мовою.

Без застосування англійськомовних засобів навчання, ефективність процесу навчання неможлива. Отже вкрай важливою є коректність педагогічного застосування різноманітних засобів на основі відповідних підходів.

Вивчення іноземної мови має бути ефективним та достатнім, щоби дати можливість учням оволодіти вміннями й навичками спілкуватися як усно так і письмово відповідно до мотивів, цілей людини у різноманітних сферах і ситуаціях.

Отже, мета вивчення іноземної мови в закладах загальної середньої освіти полягає у формуванні комунікативної компетенції, тобто комунікативної здатності, сформованої на основі володіння мовою завдяки отриманим знанням та навичкам спілкування.

Задля ефективності навчання іноземної мови викладачі намагаються використовувати методи та засоби, що здатні зацікавлювати та мотивувати до навчальної діяльності, викликати стійкий інтерес, адже треба збуджувати активність та зацікавленість кожного учня до навчального процесу.

Для педагога вкрай важливо організувати та проводити викладання задля досягнення цієї мети відповідно до навчальної програми. У цьому сенсі велику роль відіграють, зокрема, засоби англійської мови, за допомогою використання, в тому числі, інноваційних технологій.

Дуже велике значення мають знання педагогом психологічних та вікових особливостей учнів, кола їх інтересів, соціальних умов життя та виховання. Ефективним є індивідуальний підхід до учня у рамках колективу класу, що допомагає зняти напруження на уроці та, звісно, покращити засвоєння матеріалу під час уроку.

Отже, треба знайти такі форми організації навчання, які зробили б урок цікавішим, активізували пізнавальну діяльність учнів та мотивували їх до подальшого самостійного опанування предмету, в тому числі, але не тільки, за допомогою засобів автентичних матеріалів та інноваційних технологій на основі сучасних підходів до їх використання відповідно до педагогічних принципів.

Існує, безумовно, багато способів активізації уваги учнів різних вікових груп, зокрема, різноманітні дидактичних прийоми, самостійні завдання, які передбачають активізацію уваги (наприклад, виконати завдання, аналогічне розглянутому вчителем), ефективним є прийом самоконтролю, наприклад, тестів із самоперевіркою тощо.

Важливими способами є: діяльність вчителя з врахуванням стійких бажань та інтересів, нахилів і здібностей, бажання домогтися успіху в залежності від педагогічних ситуацій, а також у більш широкому сенсі, залежно від особливостей вікової групи та індивідуальності школярів, демонстрування позитивних результатів навчання, заохочення до їх покращення задля досягнення успіху тощо.

Проблемою використання різноманітних засобів навчання, що здатні сприяти розвитку навчально-пізнавальної діяльності учнів, займалося багато

дослідників, зокрема, Б. Бадмаєв, Ю. Безкоровайна, Н. Бібік, Л. Божович, С. Бранова, П. Гальперін, Л. Дзюбко, І. Дівакова, І. Дроздовська, С. Занюк, С. Ніколаєва, О. Пометун, М. Фіцула, С. Шаповаленко, А. Burns, Z. Döngyei, R. Gardner, W. Lambert, R. Narayanan ([2; 3; 30]).

Вважаємо тему даної роботи актуальною, оскільки необхідний задля вільного спілкування відповідно до типових життєвих ситуацій, рівень опанування англійської мови неможливий без ефективної навчально-пізнавальної діяльності учнів за допомогою засобів англійської мови.

За допомогою засобів вивчення англійської мови педагогічні підходи на основі певних методів показують перспективи вивчення іноземної мови, роблять процеси навчання значно більш ефективними (темп та якість засвоєння матеріалу), значно покращують мотивацію до вивчення мови.

У роботі пояснено значення педагогічних підходів, методів та принципів у навчально-пізнавальному та виховному процесі, користь і вплив сучасних англійських засобів навчання задля вивчення англійської мови, зокрема на мотиваційну сферу учнів.

Об’єкт дослідження – процес формування навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти засобами англійської мови.

Предмет дослідження – навчально-пізнавальна діяльність учнів закладів загальної середньої освіти.

Мета роботи – визначити, обґрунтувати та проаналізувати педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі іншомовної освіти, а також охарактеризувати прийоми, методи й основні елементи для успішного вивчення іноземної мови, що ефективно впливають на формування та розвиток навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти на уроках іноземної мови.

Досягнення мети нашого дослідження вимагає вирішення таких **завдань**:

- на основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури дослідити стан проблеми формування навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення англійської мови;

- охарактеризувати зміст навчально-пізнавальної діяльності на сучасному етапі та дидактичні умови формування навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти у процесі іншомовної освіти;
- обґрунтувати ефективність використання основних елементів для успішного вивчення іноземної мови та продемонструвати на конкретних прикладах їх вплив на підвищення мотивації здобувачів освіти до вивчення предмета;
- узагальнити підходи до класифікації засобів навчання іноземних мов, виявити й охарактеризувати основні засоби навчання англійської мови, що сприяють розвитку навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках ІМ, а також з'ясувати їх вплив на покращення процесу іншомовної освіти.

Методологічна база дослідження: спостереження, порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, елементарно-теоретичний метод, аналогія, історичний, гіпотетичний метод.

Практичне значення роботи полягає у тому, що зазначені положення щодо основ навчально-пізнавальної діяльності учнів, підвищення їх мотивації, а також проаналізовані нами елементи вивчення іноземної мови та особливості їх взаємодії можуть бути використані під час практичної діяльності вчителя (покращення власних педагогічних методів та підходів до навчання/учіння англійської мови) та підготовки майбутніх учителів іноземної мови, а також у процесі розробки / вдосконалення освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 014 «Середня освіта. Мова і література (англійська)».

Наукова новизна. У роботі проаналізовані теоретичні узагальнення та висновки відомих авторів щодо основ формування навчально-пізнавальної діяльності учнів із врахуванням їх вікових характеристик та індивідуальних особливостей; досліджені характеристики підходів до навчально-пізнавальної діяльності учнів на сучасному етапі; з'ясовано роль англійської мови у сучасному освітньому процесі; теоретично обґрунтована проблематика формування мотивації учнів до ефективної навчально-пізнавальної діяльності та використання сучасних підходів до навчання АМ за допомогою засобів англійської мови на основі

відповідних принципів та підходів; досліджена класифікація та проблематика використання сучасних засобів навчання англійської мови, обґрунтована необхідність реалізації системного підходу у їх використанні, розкриті значення інтерактивних форм організації навчання та інноваційних технологій.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження викладено в публікації: Бодик О., Щира В. Активізація пізнавальної діяльності учнів у навчальному процесі: елементи для успішного вивчення іноземної мови. *Theoretical foundations of pedagogy and education* : collective monograph. Boston, USA : Primedia eLaunch, 2021. Pp. 15–50.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, двох таблиць та трьох рисунків. Загальний обсяг – 84 сторінки.

У вступі обґрунтовано актуальність і новизну теми магістерської роботи, сформульовано мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено теоретико-методологічну основу дослідження, подано відомості про апробацію роботи.

У першому розділі «Теоретичні основи формування навчально-пізнавальної діяльності учнів» розкрито зміст ключових положень теоретичних узагальнень відомих теоретиків, подана основна характеристика змісту навчально-пізнавальної діяльності учнів залежно від вікової групи та індивідуальних особливостей учнів на сучасному етапі; з'ясовано значення вивчення у школі та володіння англійською мовою як основою для подальшого розвитку сучасної освіченої людини.

У другому розділі «Активізація пізнавальної діяльності учнів у навчальному процесі: елементи для успішного вивчення іноземної мови» досліджені прийоми та методи активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі іншомовної освіти, основні елементи вивчення іноземної мови та особливості їх взаємодії.

У третьому розділі «Загальна характеристика та класифікація засобів навчання англійської мови: реалізація системного підходу у їх використанні» наведені та проаналізовані класифікації засобів навчання англійської мови, їх використання щодо ефективності іншомовного навчального процесу.

У загальних висновках узагальнено основні результати дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

1.1. Формування основ навчально-пізнавальної діяльності на теоретичному рівні.

Процеси навчання є складним явищем, яке досліджувалось впродовж тривалого часу у різні історичні епохи багатьма ученими. Система навчальної активності повинна стимулювати пізнавальну діяльність. Мають бути враховані індивідуальні та психологічні особливості розвитку індивіда, рівень його розвитку, схильності та нахили, інтереси та мотивація.

Результативність навчання має враховувати зону найближчого прогнозованого результату, при цьому має забезпечуватись розвиток особистості, її інтереси.

Обов'язково мають бути враховані різні форми подачі матеріалу, взаємодії викладача та учнів, в тому числі дистанційна, повинна створюватись сприятлива ненапружена спокійна атмосфера заняття.

Мають бути обов'язково враховані різноманітні складові навчально-пізнавальної діяльності, цінності особи, її орієнтири, прагнення самореалізації, творча складова.

Навчально-пізнавальна діяльність має стимулювати активність, тягу до пошуку нових знань на рівні стійкої мотивації, до системності у здобутті знань, враховувати особистісні якості учня, формувати самостійність в організації учнем процесу отримання та засвоєння знань.

Мають бути обов'язково враховані вікові особливості учнів, так, для молодшого шкільного віку важливим елементом навчання є гра, різноманітні ігрові види діяльності та способу подання матеріалу, у середньому шкільному віці формуються вже більш самостійні форми сприйняття та засвоєння навчального матеріалу, важливою стає самореалізація учнів, різні форми

діяльнісної форми навчання, дуже важливим стає саме гармонійний розвиток особистості – окрім навчання важливою є трудова діяльність у певному сенсі, долучення до різноманітних форм творчості, мистецтва, регулярні спортивні заняття; у старшому шкільному віці навчання має бути побудоване таким чином, щоби воно зорієнтувало та сприяло профорієнтаційній діяльності, допомагало учневі зробити правильний вибір щодо подальшої діяльності в житті та професії.

Основою успішного навчання є відповідність різноманітних застосовуваних засобів, методів та прийомів психологічним характеристикам, рівню розвитку, інтересам, бажанню вчитися, рівню концентрації уваги та мотивації.

Багатьма вченими досліджувались протягом різних історичних епох різноманітні процеси, пов'язані із навчанням, якість викладання педагогічного матеріалу, вікові особливості, характеристики учнів та диференціація навчальних засобів та застосування різних методик навчання.

Підлітковий вік є складним етапом розвитку учня, пов'язаним із дорослішанням організму, у зв'язку із чим він інакше починає дивитися на систему отримання знань у цілому, у нього змінюються погляди на освіту. Підлітки збудливі, відрізняються мінливою поведінкою, імпульсивністю, нестриманістю, почуттям дорослості.

Відповідно до Л. Виготського – «основна особливість підліткового віку полягає в неузгодженості процесів статевого дозрівання, загального органічного розвитку та соціального формування» [4].

Тобто дитина ще не є дорослим, проте вже й не зовсім дитиною, з нею вже треба рахуватися, у неї відбувається процес дорослішання, формування їх особистості, певна ломка організму, їх поведінка вже може сильно нагадувати дорослу, проте й не завжди. Важливо пам'ятати, що підлітки дуже бажають, зазвичай, вважатися дорослими, але треба не забувати про те, що вони ще діти, кожен зі своїми проблемами та життям.

Дослідженням питань навчання підлітків займались, зокрема, В.А.Крутецький, О.І. Щербаков та ін. Деякі дослідники (Д. Ельконін, Т. Драгунова, Н. Лейтес) вважають, що у такому віці є сприятливі умови для

розвитку мотивації учня [41]. Багато дослідників займалися вивченням розвитку пізнавальних процесів підлітків (Л. Виготський, Л. Гальперін, О. Леонтєв, А. Лурія, Ж. Піаже, С. Рубінштейн та інші) [41].

Звісно, для підлітків є важливим та значно підвищує мотивацію знання про те, де саме у практичній діяльності можна використати набуті під час вивчення предмета знання, як саме ці знання здатні йому знадобитися та для чого вони їх отримують.

Л.Виготський, С.Рубінштейн, В.Паламарчук В.Оконь І.Волков, О.Леонтєв, Г.Костюк, В.Давидов, Ш. Амонашвілі та інші досліджують, та роблять висновки, що проблематика формування та використання творчої активності школяра, виявлення закономірностей її розвитку є актуальною для сьогодення.

До того ж, Л. Виготський досліджував ефективність розвитку учня за допомогою завдань ускладненого типу "зони найближчого розвитку" [10].

Деякі вчені займалися дослідженням важливості визначення та розвитку суб'єктом внутрішніх цілей як засобу підвищення ефективності навчання.

Зокрема, психолог В. Давидов обстоював думку про необхідність цілеспрямованого розвитку в навчанні творчої уяви, фантазії, що сприятиме набуттю навичок самостійної діяльності, формуванню особистісних якостей і внутрішніх цілей у процесі діяльності [8; 10].

Вважаємо, безумовно, такі висновки слухними та корисними, необхідними задля підвищення ефективності процесу навчання, стимулювання інтересу до навчання в цілому та творчої уяви.

На наш погляд, також цікавим є підхід В. Оконя – його теорія цілісного, багатокомпонентного навчання, де головним є гармонійний розвиток особистості. Він вважає, що в усіх видах діяльності треба враховувати творчий підхід до процесу: пізнання світу й самопізнання; оцінювання світу та його цінностей; зміна світу, його інтерпретація [10], [32 с.205-206]. Він також вважає необхідним використання практично-творчих завдань.

Вважаємо, подібний підхід є цілком актуальним та допомагає учневі, з урахуванням його учнівських якостей та особливостей характеру, підвищувати ефективність процесу здобуття нових знань та формувати свої якості особистості та здатність до ефективного навчання в цілому.

Обов'язково під час навчання мають враховуватись вікові особливості учнів і ця проблематика також досліджувалась у психології та педагогіці різноманітними вченими.

Перш за все, основним у навчанні повинен бути цілеспрямований розвиток пізнавальних здібностей, здатності до навчання, в тому числі самостійного. Інтелектуальне навантаження для школярів різних вікових груп має бути диференційованим, з врахуванням асиметрії – нерівномірності уваги, здібностей учнів у різні періоди навчання.

В цілому ж, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що проблематикою впровадження під час навчальної діяльності ефективних засобів навчання та підвищення мотивації, враховуючи різноманітні фактори та особливості, займалося багато учених (Н. Бібік, П. Гальперін, С. Занюк, Л. Божович, В. Казанський, Ю. Безкоровайна, І. Дівакова, І. Дроздовська, О. Литовченко, О. Пометун, В. Куліш, С. Ніколаєва, М. Finocchiaro, D. Nye, W. Lee, J. Morley, J. Dobson та інші [26]).

Викладання іноземної мови в початковій школі є дуже складним питанням, яке досліджувалось багатьма вченими, адже цей вік є дуже важливим етапом розвитку в цілому та потребує особливого підходів, методик та засобів викладання навчального матеріалу, враховуючи рівень сприйняття навчального матеріалу учнями такої вікової групи, особливостями засвоєння нових знань та форм у яких це має відбуватися задля досягнення педагогічної мети.

Дослідженням викладання іноземної мови в початковій школі займались, зокрема І. Бім, Л. Биркун, О. Коломінова, І. Гладка, О. Паршикова та інші [7, с.7].

Зокрема, деякими дислідниками (О. Паршикова) досліджувались особливості іншомовної освіти в початковій школі, концепції формування

іншомовної комунікативної компетенції на початковому рівні, пошуки оптимальних методів й прийомів формування системності навчання іноземних мов молодших школярів, з врахуванням досліджень психолінгвістики, вікової психології та фізіології [7], [34].

Ціннісні орієнтації особистості та їх формування в процесі педагогічної діяльності звісно були в полі зору багатьох учених, вони робили певні дослідження подібної проблематики.

Сучасна методологія та інші сфери займаються дослідженням цінностей. Різноманітні вчені досліджували природу формування ціннісних орієнтацій та педагогічні впливи на них (І. Зимня, О. Пометун, Ю. Пассов, В. Андрущенко, Н. Бочкарьова, І. Зязюн, С. Рубінштейн, Д. Леонтьєв, О. Пометун, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, Л. Скуратівський, та ін.) [14]. Також досліджувалися впливи культури на формування життєвих цінностей - І. Бех, В. Вернадський, Д. Леонтьєвата ін. [27].

Вважаємо, безсумнівно, такі підходи дуже важливими, адже культурні здобутки формують творчу уяву та фантазію учнів, збагачують їх внутрішній світ, формують почуття прекрасного у творчості та мистецтві, на культурних здобутках людина стає освіченою та отримує належне виховання.

Отже, враховуючи вищевикладене, слід відзначити, що проблематикою формування позитивної навчальної мотивації, гармонійного розвитку особистості, вікових та психофізіологічних особливостей учнів, їх цінностей, творчих підходів до навчання, дослідженням різноманітних засобів, методології та прийомів організації навчання, зокрема англійської мови, з врахуванням різноманітних факторів, займалась велика кількість дослідників.

1.2. Характеристика змісту навчально-пізнавальної діяльності на сучасному етапі.

Ефективність навчально-пізнавальної діяльності залежить від багатьох факторів, їх сукупності та різноманітного поєднання. Звісно, основним є

врахування активності учнів, настрою, рівня сформованості їхнього ставлення до навчання з даного предмету та взагалі, ініціативи, їх інтересів та нахилів, рівня стійкої мотивації до навчання на постійній основі задля задоволення власних потреб та необхідної компетентності задля кваліфікованої роботи в майбутньому, до постійної актуалізації знань з різноманітних джерел.

Необхідним є формування в учня активності та самостійності у здобутті нових знань в процесі навчання, вміння застосовувати ініціативу, досліджувати різноманітні джерела інформації за допомогою сучасних інформаційних систем.

Значно ефективнішим буде процес пізнання, якщо в учнів формуватиметься стійка мотивація до навчання як необхідна умова розвитку особистості сьогодення у будь якій професійній сфері.

Як вже було зазначено, для кожного періоду розвитку дитини характерними є різні типи викладання та відпрацювання матеріалу і застосування вікових критеріїв у викладанні. Це є надзвичайно важливим та, безумовно, сприятиме кращому засвоєнню учнем необхідного матеріалу.

Задля цього необхідними є застосування підходящих для певного вікового періоду, різноманітних підходів, методів та засобів, навчальних джерел та тематичної літератури, яка в залежності від віку учнів може бути застосована у процесі навчання.

Приміром, як вже раніше зазначалося, в молодшому шкільному віці основним має бути певною мірою навчання у формі гри, а превалювати мають наочність, доступність, інтерактивні форми подачі матеріалу. У грі молодші школярі краще засвоюють навчальний матеріал, така його подача робить процес навчання для них значно цікавішим та захоплюючим, а враховуючи, що емоційна сфера таких дітей дуже активна, методи які дозволяють викликати багато позитивних емоцій від навчання, мають превалювати разом із доступністю, наочністю, поступовістю, та застосуванням гральної форми, зокрема як закріплення викладеного матеріалу. Навчання не має бути сухим та академічним для цієї вікової групи, вчитель має бути активним, живим та дуже уважним до дітей.

Молодший шкільний період вважається дуже важливим етапом у розвитку важливих навичок задля подальшого ефективного навчання учнів, саме тому використання ефективних для даного віку засобів, підходів, методик навчання є дуже важливим та не має бути проігнорованим вчителем або батьками задля формування в дітей важливих показників розвитку, певного рівня засвоєних знань, що може свідчити про подальшу успішність учнів.

У середньому шкільному віці ключовим стає навчання урізноманітнене. Діти мають долучатися до різноманітних видів та форм навчання, яке вже враховує трудову діяльність, художню, естетичну сфери вже на більш просунутому рівні та обов'язково спортивне навчання.

При цьому має враховуватися процес їхнього дорослішання, пубертатний вік, який потребує індивідуального підходу до виховання та підбору певних методів навчання, при цьому у складний пубертатний вік учня, батьки повинні співпрацювати з учням в процесі виховання.

У старшій школі вже мають враховуватися критерії майбутньої професії, яку обиратиме собі кожен учень, тобто навчання має сприяти свідомому та коректному вибору школярем своєї професії, рівень навчання має дозволяти учням зробити такий вибір для себе на основі отриманих профорієнтаційних знань та наявної загальнодоступної інформації.

В цілому процес навчання є ефективним коли поєднується велика кількість дуже важливих факторів, вікова група та індивідуальність і особистість кожного учня: наявність стійкої мотивації до навчання як до необхідної умови сталого розвитку особистості, готовність до навчання, фізична та інтелектуальна, психологічна, бажання отримувати нові знання, усвідомлення важливості цього процесу задля того, щоби бути розвиненою людиною в цілому та у певній професійній сфері, необхідний рівень концентрації уваги як важлива умова сталого розвитку учня, вміння бачити деталі та в цілому сприймати викладений матеріал в контексті вже отриманих знань, бачити зв'язок із практичним життям, розуміти для чого навчання потрібне в умовах сьогодення та сучасних вимог суспільства.

Важливим елементом є також формування самоконтролю учнів, які мають опанувати в залежності від віку певні елементи самостійної діяльності у процесі навчання, вони мають вчитися самостійно здобувати нові знання та відпрацьовувати вже отримані, враховуючи власну мотивацію аналізувати та коректувати цей процес в залежності від отриманого результату та інших обставин, які мають значення для учня. Тобто самостійність в отриманні нових знань є дуже важливим і навіть ключовим компонентом, при цьому, звісно має враховуватись вікова група та рівень розвитку школярів, їхні нахили та здібності, рівень бажань та отриманих навичок самостійної роботи.

Знання повинні викладатись та сприйматись, відпрацьовуватись саме таким чином, щоби вони засвоювались особистістю та не були поверховими, непотрібними, та не сприймались учнями як щось непотрібне і віддалене від сьогодення та практики життя.

Важливо, щоби учні засвоювали не тільки нові знання з певної дисципліни, а й опанували інструментарій знаходження нових знань та їх закріплення, даючи їм необхідний досвід роботи з навчальною інформацією, вміння її використовувати за допомогою різноманітних джерел інформації.

Сприймання нової інформації є дуже важливим компонентом навчання та залежить від вже наявного досвіду учня та рівня вже отриманих знань, мотивації та рівня концентрації уваги.

Вкрай важливим є формування саме ефективності самостійного сприйняття нової інформації в контексті вже отриманих знань, досвіду та враховуючи конкретні задачі для чого потрібна і наскільки потрібна засвоювана інформація.

Засвоєння має бути осмисленим та зрозумілим, воно має виявляти зв'язки між різноманітними явищами, речами та процесами, їх природу та значення, формувати певні висновки.

Дуже важливим є правильний аналіз, що визначає ступінь засвоєння нової інформації в системі різноманітних зв'язків в межах дисципліни, що вивчається, а також враховуючи інші дисципліни. В цьому сенсі дуже

важливим є усвідомлення перш за все істотних ознак вивченого матеріалу, предметів та явищ.

Важливо мати узагальнені знання з певного предмету, опановуючи певну галузь знань, маючи розуміння істотних та найголовніших його ознак як основу для подальшого накопичення знань та досвіду.

Узагальнені знання –це як певний фундамент, основа, яка обов'язково повинна бути закладена вчителем та самим учнем, соціумом. Деталі, звісно, теж важливі, але спочатку мають бути узагальнені знання саме як фундамент, завдяки якому вони краще засвоюватимуться.

І безумовно, дуже важливим етапом навчання є відпрацювання викладеного матеріалу, щоби закріпити його, краще засвоїти, у випадку з англійською мовою, щоби вміти вільно використовувати мову, говорити нею вільно, в тому числі з використанням відповідної тематичної лексики та вміти спілкуватися нею в цілому. А це вимагає постійного повторення у різних за видами вправах та видах робіт, відпрацювання різних видів мовленнєвої діяльності-говоріння, читання, письма, аудіювання, різних видів роботи з текстовими та аудіо матеріалами.

Безумовно, закріплення викладеного матеріалу робиться задля повторного осмислення вивченого з метою його запам'ятовування. При цьому, звісно, мають бути задіяні різноманітні види вправляння та робіт. В нашому випадку це особливо потрібно, адже вивчення мови передбачає постійний практичний досвід її використання у різноманітних вправах та завданнях, особливо комунікативних як найбільш ефективних.

Вивчений матеріал має застосовуватися практично, тобто відпрацьовуватися на практиці, людина повинна вміти його використовувати у практичній діяльності залежно від ситуації.

Саме тому, створення комунікативних ситуацій та відпрацювання великої кількості комунікативних вправ вчитиме саме спілкуванню іноземною мовою, використанню її як засобу спілкування з різноманітних тематик.

Важливо під час навчання виокремлювати основне, істотне, під час викладання та закріплення матеріалу, треба обов'язково здійснювати оперативний контроль вивченого матеріалу та самого викладацького процесу, стежити за реакцією учнів та ступенем їхнього бажання засвоювати матеріал надалі, наскільки цікавим є для них матеріал, наскільки старанно вони виконують домашні завдання, яких помилок припускаються та які види вправ та методи подачі матеріалу є найбільш ефективними та підвищують стійку мотивацію до навчального процесу в цілому.

Треба подавати новий матеріал обов'язково у певній логічній послідовності, щоби учням було зрозуміло і цікаво сприймати та засвоювати новий матеріал. Темп та методи викладання, при цьому, мають відрізнятися залежно від матеріалу та особливостей учнів, та на меті має бути пошук оптимального темпу для кращого засвоєння знань.

Для учнів також мають бути створені умови для обміркованого сприйняття матеріалу та здійснення самоконтролю. Для цього, звісно, є важливим індивідуалізація навчання, пошук оптимальних методів, способів, засобів навчального впливу на учнів.

При цьому, зайва формальність та сухість, відсутність системності у викладенні матеріалу, комунікації між учасниками навчального процесу, врахування вікових та особистісних якостей учнів, безумовно, значно ускладнюють навчальний процес, погіршують умови для розвитку та виховання, творчої активності учнів.

Сучасні технічні засоби здатні значною мірою покращити рівень засвоєння знань учнями та за умови правильного використання поряд із іншими методами навчального впливу, є необхідною умовою сучасного розвитку учнів, підвищенню рівня їх навчальної мотивації.

Завдяки комп'ютерним засобам подачі інформації, процес стає більш наочним, цікавим та різноманітним, адже покращується подача навчального матеріалу, покращується управління нею, також комп'ютери можуть ефективно використовуватися задля контролю результатів навчання,

виконання різноманітних вправ, тестових завдань і т.д. Також, комп'ютери допомагають систематизувати дані, накопичувати інформацію про навчальний процес та в подальшому її використовувати.

Комп'ютеризація сучасного навчального процесу є просто необхідною та значно сприяє покращенню педагогічного процесу та ефективності засвоєння нових знань, відпрацювання вже викладеного матеріалу.

Ефективними є різноманітні навчальні програми, створення та використання різноманітних вправ і т.д. Проте, безумовно, варто обов'язково звертати увагу на якість такого комп'ютеризованого навчального матеріалу, його відповідності вимогам.

Важливо також враховувати різноманітні зв'язки між явищами та умовами суспільного життя, рівнем економічного розвитку, різноманітних соціальних умов зростання та виховання дітей. Здійснювати навчальний процес ізольовано від соціальних умов розвитку є некоректним.

Адже потреби суспільства, соціальні умови існування, економічна ситуація значно впливають на налаштованість до навчання, мотиваційну складову навчального процесу та не можуть ігноруватися. Також, безумовно має враховуватися вже наявний рівень виховання дітей (з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів), культурний рівень кожної дитини.

Вчитель має керувати та організовувати навчальний процес, зокрема оптимальне витрачання часових рамок на конкретні види навчальних робіт. Це великою мірою є творчим завданням та залежить від кваліфікації вчителя та його досвіду, комунікативних здібностей, стилю викладання і т.д., також від конкретного учнівського колективу, з яким він працює. При цьому, обов'язково мають бути враховані результативність учнів, їх налаштованість та мотивація.

Навчання має бути спрямоване на реальні можливості учнів з урахуванням вікової групи та рівня розвитку учнів (в такому випадку, важливим є індивідуальний підхід, особливо до проблемних учнів, педагогічно занедбаних і т.д.), їхніх потреб та інтересів, наявності стійкої мотивації.

Для дітей молодшого шкільного віку характерні нестійка увага, імпульсивність, швидка втомлюваність, підвищена емоційність, грайливість, безпосередність, довіра учителеві, відкритість, схильність до наслідування.

Це потребує використання та коректного застосування вчителем та батьками, комунікативних методів навчання дитини, зокрема, застосування пізнавальних ігор, різноманітних методів і форм організації пізнавальної діяльності.

Учні підліткового віку є вже більш самодіяльними та активними, в них з'являється відчуття дорослості та прагнення до неї, формуються інтереси в контексті певних галузей/галузі знань та подальшого вибору професії, їм стають цікавими моральні проблеми суспільства, вони прагнуть більшої самостійності, не приймають нав'язливих вимог, для них є важливою громадська думка. Педагогу слід бути тактовним, уважним до виховання та поведінки підлітків, їх інтересів.

Учні старшого шкільного віку мають вже більш чіткі життєві та професійні орієнтири та плани; вони є вже більш незалежним у вчинках і судженнях, критично ставляться до оточення; краще керують своїми емоціями, проте все ще потребують значного педагогічного впливу.

Педагог для них є вже більшою мірою радником, в певному сенсі колегою, адже він має допомогти їм обрати вірний шлях професійної освіти та подальшого розвитку, навчання і т.д.

Таким чином, безумовно, врахування вікових особливостей учнів є вкрай важливим, особливо у молодшому та підлітковому віці, адже вчитель перебуває у певному керівному становищі та від його впливу на дітей залежить їхня цікавість до навчального процесу та результативність навчання. Безумовно, батьки також мають значний вплив на дитину та повинні бути підтримкою вчителю, здійснювати виховний вплив на дитину вдома, підтримувати необхідний діалог із вчителем та дитиною.

Навчання є ефективним тоді, коли воно стимулює активність, самостійність учнів та тягу до досліджень навчальних питань, потребу у самоосвіті.

Дуже важливим принципом є саме активна пізнавальна та практична діяльність, адже саме завдяки цьому покращується процес засвоєння знань та використання їх на практиці.

Обов'язково треба враховувати поняття того, що вищі психічні функції (мислення, пам'ять, воля, мовлення та ін.) виникають спочатку як форма взаємодії з іншими людьми і тільки потім переростають у внутрішні індивідуальні функції особистості (Л. Виготський) [4].

Задля досягнення ефективності навчання та засвоєння нового матеріалу, треба враховувати, що навчання, як і будь-який соціальний процес, охоплює не тільки цілеспрямовані види діяльності, а й середовище, закономірності розвитку психіки і колективну свідомість.

Тобто ефективність навчання залежить не лише суто від педагогічних, але й соціальних, філософських, логічних, психологічних закономірностей.

Навчання має бути цілеспрямованим у широкому сенсі розвитку особистості і саме це в першу чергу має визначати діяльність вчителя, а не сухе викладення навчального матеріалу відповідно до програми.

Освіта в цілому повинна давати системні наукові знання, практичні вміння та навички, в тому числі здатності до самоосвіти в майбутньому; розвивати людину відповідно до вимог сьогодення, враховуючи її інтереси, та здібності; формувати науковий світогляд, моральну, трудову, естетичну екологічну та фізичну культури та ін.

Отже, задля досягнення всіх цих компонентів розвитку, викладач має бути різносторонньою, сучасною, цілеспрямованою людиною, мати велике терпіння й віру у свою працю, мати бажання займатися цією професією та враховувати вимоги сучасності до розвитку особистості.

Потрібно, щоби учні зрозуміли, що предмети, які їм викладаються знадобляться їм для загального розвитку особистості, що сьогодні нерозвинена та неосвічена особистість навряд чи досягне успіху у житті.

Вчитель повинен задля розвитку особистості, має спрямовувати свої педагогічні зусилля задля того, щоби виховати в учнів усвідомлення та бажання постійно працювати над власною мотивацією, бажання постійно отримувати нові знання та використовувати їх на практиці залежно від обставин, риси наполегливості дослідження, силу волі, цілеспрямованість, (наприклад, за допомогою виконання цікавих завдань підвищеної трудності).

Ефективними можуть бути, зокрема, такі прийоми: встановлення відносин співпраці між вчителем і учнями, залучення учня до організації учбового процесу, до оцінної діяльності, зокрема самооцінки.

1.3. Англійська мова як основа оволодіння навчально-пізнавальною діяльністю учнів.

Англійська мова є надзвичайно поширеною в світі, «мовою міжнародного спілкування». Вчителю потрібно звертати увагу учнів на цей факт, підвищуючи їхню мотивацію, адже володіти англійською мовою сьогодні – це вже необхідна умова спілкування у світлі сучасних глобалізаційних процесів.

Вивчення англійської мови є багатоаспектним та комплексним завданням та потребує обов'язкового навчання в соціокультурному та комунікативному аспектах. Це здатне зацікавити учнів, особливо за допомогою виконання великої кількості комунікативних вправ соціокультурної спрямованості.

Урізноманітнення комунікативних завдань, зв'язок їх із реальним життям, практика різних видів мовленнєвої діяльності, здатні значною мірою посилити мотивацію учнів, викликати в них значний інтерес.

Учні повинні розуміти навіщо їм вивчати англійську мову, що це є на сьогодні, мова міжнародного спілкування та вже необхідністю для сучасної освіченої людини.

Цікавим для учнів є виконувати завдання соціокультурної спрямованості країни-носія мови, в порівнянні із рідною культурною спадщиною, порівнюючи ці, а також інші культури, їхні особливості, при цьому знайомлячись із автентичними матеріалами, викладеними іноземною мовою. Цікаво порівнювати певні історичні події, особливості культурної спадщини, встановлювати спільні риси та відмінності між культурами, традиціями, суспільним устроєм, стилями життя тощо.

Такі підходи, разом із використанням тематичних, автентичних зокрема, матеріалів, завдань, безумовно здатні, при вмілому їх використанні, значно покращити процес засвоєння англійської мови.

Навчальні мовленнєві ситуації, застосовувані в певному тематичному контексті, повинні бути похідними від реальних мовленнєвих ситуацій, у якій можна опинитись, перебуваючи у країні, мова якої вивчається.

Використання автентичних комунікативних матеріалів є дуже важливим та корисним, передбачає відповідність реальним відносинам та ситуаціям спілкування носіїв мови, відповідним чином налаштовує учнів на сприйняття та розуміння мови, володіння нею. Проте, звісно, їх використання має відбуватися під загальним керівництвом вчителя, адже інколи, в учнів можуть виникати труднощі сприйняття цих матеріалів, тому що вони взяті із реального мовного середовища.

Зрозуміло, що застосування такого підходу вимагає від вчителя відповідної компетентності та досвіду застосування подібних матеріалів у різних вікових групах, проте застосування автентичних, тематичних, комунікативних матеріалів може значною мірою підвищує мотиваційну сферу учнів та сприяє покращенню ефективності навчання.

Цікавим у будь-якому разі може бути виконання різноманітних завдань за допомогою проектного методу. Метод проекту є дуже цікавим і для учнів і для вчителя, адже допомагає оволодіти дуже важливими навичками та досвідом.

Робота над проектом передбачає:

- організацію роботи з інформацією різних видів та джерел походження, відповідно, вміння орієнтуватися у великій їх кількості, робити вибірки інформації, систематизувати та узагальнювати отримані дані, формувати висновки;

- дослідження тематики, критичний аналіз різноманітних довідкових та інших інформаційних джерел, порівняння різних точок зору, зосередження на цікавих фактах, підготовка проекту на основі власного досвіду, висновків та узагальнень.

- у випадку навчання іноземній мові, учень має робити власне проектне дослідження англійською мовою, вміти доповідати про нього та проблеми, які виникали при створенні проекту, відповідати на питання, висловлювати власне ставлення та висновки щодо предмета та проблематики дослідження, отриманих результатів власної роботи (чи то групової роботи, у випадку підготовки групового проекту) [45].

В цілому можна виділити такі основні характеристики проектної методики:

- важливим під час роботи над проектом є не вивчення безпосередньо мовного матеріалу, а зосередження уваги саме на тематиці проекту, аналізу проблематики, власним висновкам та результатам дослідження. Обов'язковою є формулювання учнем власною думки стосовно проекту в цілому та його результатів, ступеня розкриття теми, труднощів, які виникали в роботі, як вдалося їх подолати. Питання, які задаються учням для підготовки проекту, мають бути для них актуальними, цікавими та потрібними, відповідати їх розвитку;

- учень має самостійно опрацьовувати проект, звертаючись до вчителя лише за необхідності у випадку неможливості самостійно віднайти відповіді на питання, які в нього виникають під час роботи над проектом. Проте вчитель має контролювати хід виконання проекту та в разі потреби, вносити певні корективи та пояснювати учню, чому саме слід робити щось так, а не інакше в даному випадку, яких помилок він припускається. При цьому, краще, щоби

учень самостійно намагався усунути такі помилки. Розробка проектів формує також здатність самостійно досліджувати проблему на основі різноманітних джерел та формулювати власні висновки, вміти їх обстоювати;

-доцільним є використання різноманітних форм використання цього методу, тобто учні повинні працювати над проектом разом у групі (самостійно організовуючи таку роботу), у декількох групах, колективом у цілому. В такому випадку забезпечується формування вміння колективної роботи над проектом і це, на мою думку, дуже важливе тренування, адже такі вміння будуть потрібні людині під час будь-якої колективної діяльності (наприклад, формування спільного рішення з певних проблем, повага до колективу, врахування різних думок, розподіл функцій всередині групи, спільна відповідальність, вміння доносити та обстоювати свою точку зору).

-цікава форма оформлення ходу та результатів проекту, наприклад, підготовка доповіді, презентації [45].

Висновки до розділу 1.

Враховуючи вищевикладене, важливо зауважити, що результативність навчально-виховної роботи вчителя іноземної мови значною мірою залежить від коректного та добре організованого використання різноманітних завдань комунікативної спрямованості на відпрацювання усіх видів мовленнєвої діяльності з врахуванням вікових та психологічних, інтелектуальних характеристик учнів.

Учителю необхідно зрозуміти психологічні особливості його учнів та як вони формуються, повною мірою підтримувати й активізувати інтерес до успішного вивчення англійської мови, використовуючи різноманітні актуальні засоби навчання, зокрема творчі завдання та сучасні методики викладання.

При цьому, звісно, реальною метою вивчення мови є вільне володіння англійською мовою у типових ситуаціях спілкування з носіями мови та формування необхідних вмінь, знань та навичок, досвіду для того, щоби у

подальшому учень міг самостійно вдосконалювати знання з англійської мови, втому числі, за допомогою сучасних інформаційних технологій.

У цілому, щодо організації викладацької діяльності, заняття повинне бути: системним та передбачати застосування актуальної методології, методик викладання; комунікативним, адже комунікація іноземною мовою є основною метою її вивчення, тому практична реалізація цього принципу має забезпечуватись на заняттях та бути тематично узгодженою та відповідати навчальній програмі, тобто повинна забезпечуватись активна мовленнєва діяльність, розвиток мовлення; направленим на формування ставлення до мови як до засобу вираження думок; психологічно сприятливим, емоційним, активним, мотиваційним, психологічні особливості учнів мають враховуватись таким чином, щоби, враховуючи індивідуальні та вікові їх особливості, кожному було би цікаво вивчати мову, розуміючи її важливість як засобу комунікації на міжнародному рівні у сучасних реаліях.

Навчання також повинне обов'язково формувати вміння, зокрема навички, користування інформаційними системами під час самостійного пошуку та роботи над інформацією учнями.

Обов'язковим є коректне використання достатніх та актуальних навчальних засобів вивчення англійської мови, за допомогою яких в учнів буде можливість опановувати англійську мову у всіх аспектах мовної діяльності.

В цілому, на заняттях іноземною мовою, безумовно, потрібна систематичність та наполегливість, комунікативний підхід до відпрацювання матеріалу, сприятлива психологічна атмосфера, активний та емоційний характер процесу навчання, розвиток здатності до самостійної роботи над навчальним матеріалом, вмінь самостійно опрацьовувати інформацію, обробляти її та належно використовувати на практиці у процесі спілкування.

РОЗДІЛ 2

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЕЛЕМЕНТИ ДЛЯ УСПІШНОГО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

2.1. Прийоми та методи активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі іншомовної освіти.

Важливу роль у якісній іншомовній освіті відіграє інтерес учнів до вивчення предмету, який залежить від того, наскільки здобувач освіти усвідомлює значення матеріалу, що вивчається, а поставлені завдання безпосередньо пов'язані з його пізнавальною діяльністю.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні [36], Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [37], Закон України «Про освіту» [38] та Концепція «Нова українська школа» [21] спрямовують педагогічну науку на пошук нових принципів та критеріїв вибору змісту освіти, нових технологій навчання, орієнтованих на розвиток особистості учня.

Нове покоління Державного стандарту базової середньої освіти визначає, що *метою мовно-літературної освітньої галузі є*, зокрема, розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які здатні спілкуватися іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень [35]. *Компетентнісний потенціал* (здатність спілкуватися іноземними мовами як ключова компетентність) зазначеної галузі передбачає набуття учнями необхідних *умінь* (використовувати власний мовленнєвий досвід для вивчення іноземних мов; пояснювати роль/значення мовних явищ та системи понять, за допомогою яких формується картина світу носіїв іноземної мови; використовувати у разі потреби різноманітні стратегії для задоволення власних іншомовних комунікативних намірів;

використовувати іноземні мови для розширення читацького досвіду, читацьких інтересів) та *ставлень* (готовність до міжкультурного діалогу; розуміння важливості оволодіння іноземними мовами для міжкультурного спілкування; відкритість до вивчення іноземних мов; готовність спілкуватися іноземними мовами; дотримання культури спілкування, прийнятої в сучасному суспільстві; повага до культурних та особистісних відмінностей співрозмовників; усвідомлення та урахування переваг та/або обмежень окремих груп чи осіб; виявлення розуміння і співпереживання, толерантність до представників іншого народу, носіїв іншої мови, культури, звичаїв і способу життя; розуміння потреби популяризації України у світі засобами іноземних мов) [35].

Базові знання з іноземних мов передбачають оволодіння учнями: *знання світу* (значення іноземної мови для життя в мультилінгвальному та полікультурному світовому просторі; місця, установи, організації, люди, об'єкти та їх взаємозв'язок і процеси у відповідних ситуаціях спілкування); *соціокультурних знань* (суспільство та культура країни мови, яку вивчають) (повсякденне життя; умови життя; міжособистісні стосунки; цінності, переконання, ставлення до національної ідентичності, історії, традицій, мистецтва тощо; мова тіла; соціальні звички/умовності/стереотипи (пунктуальність, одяг, харчування, поведінка, звичаї, святкування тощо); *інформацією* (джерела та види інформації; достовірність та новизна інформації; критерії добору і способи пошуку інформації; явна і прихована інформація); *комунікацією* (комунікативна взаємодія; мета та ситуація спілкування; комунікативний намір; вербальні та невербальні засоби; типові стратегії спілкування; інтонаційні засоби; емоційний стан; формули мовленнєвого етикету; різноманітні стратегії продукування ідей; суспільно-культурний контекст комунікації; типові стратегії взаємодії; цифрове середовище; безпечна поведінка в цифровому просторі; соціально значущі запитання; онлайн-взаємодія); мовленнєвими функціями та мовними засобами (опис; розповідь; характеристика; аргументація власного вибору, погляду; запитування і надання

інформації; розпитування для роз'яснення та уточнення інформації; пропонування, прийняття, відхилення пропозиції; прохання про допомогу; оцінювання подій, ситуацій, вчинків, дій, фактів; порівнювання подій, фактів, явищ; привертання уваги співрозмовника; висловлювання власних вражень, почуттів, емоцій, переконань, думок, згоди або незгоди; значення мовних явищ та іншої системи понять, за допомогою якої сприймається дійсність; лексичний діапазон відповідно до тематики ситуативного спілкування) [35].

У час радикальних змін у суспільстві, реформування вітчизняної системи освіти роль педагога, його відповідальність у становленні майбутньої особистості зростає подвійно, набуває великого значення. Людина розвивається та накопичує життєвий, а також професійний досвід лише у процесі своєї діяльності, внаслідок отриманих знань та пізнань. Для того, щоб ця пізнавальна діяльність була активною та плідною, щоб приносила радість відкриттів і душевне задоволення здобувачам освіти, віру у свої сили та здібності, завдання педагога й полягає у тому, щоб допомогти учням на всіх етапах навчання активно включитися у процес освіти та самоосвіти, виявити та розкрити індивідуальні особливості та здібності кожного учня, допомогти відбутися у професії та працювати над тим, щоб випускник Нової української школи відповідав умовам та вимогам сучасного життя, був конкурентоздатним у 21-му столітті [21].

Залучення учнів до навчального процесу шляхом активізації їхньої пізнавальної діяльності – це головний шлях підвищення ефективності навчання. Психологи (Б. Ананьєв, В. Крутецький, П. Кудрявцев, Н. Менчинська, С. Рубінштейн) зробили висновок, що всі здібності людини розвиваються і вдосконалюються у її діяльності. Перш за все, йдеться про організацію повсякденної діяльності учнів, про її активізацію. Досвідчений педагог завжди знайде оптимальні прийоми та ефективні методи, поєднання яких дає результат у потрібному напрямку.

Ставлячи за мету розвиток пізнавальних творчих здібностей учнів, необхідно добре продумати засоби досягнення цієї мети, тверезо оцінити наявні

можливості та здібності кожного учня, пред'являти адекватні вимоги для того, щоб не підірвати у них віру у власні сили, не дати в собі розчаруватися. *Активізація пізнавальної діяльності* – процес складний, багатогранний, що відбувається через сприйняття, відчуття, мислення здобувача освіти. Особливу роль тут відіграє мислення, оскільки всі ці процеси проходять в першу чергу через мислення або йдуть паралельно. Тому, впливаючи на мислення, учитель задіює весь ланцюжок перерахованих почуттів у відповідь на його вплив.

Активізуючи пізнавальну діяльність учнів, педагог формує у них *мотив* учіння, бажання розвиватися, вдосконалюватися. Але мотиви можуть бути різні: навчання заради майбутньої улюбленої професії, почуття обов'язку перед батьками, бажання отримати високу оцінку тощо. Але найважливішим серед них є інтерес до предмета. Якщо вчителю вдалося його досягти, то така важка праця, як пізнання, для учня стає доступною, захоплюючою і поступово переростає у високу якість, як допитливість. Допитливого учня у класі можна побачити відразу: він активний, постійно дискутує, готовий відповідати, вдома читає багато додаткової літератури з предмета. Завдання педагога – підживлювати цей інтерес. Тільки тоді можна говорити, що в учня склався стійкий інтерес до предмета, виник потяг до набуття знань, до пошуку шляхів самовдосконалення.

Науковці стверджують (І. Кондратюк [20], В. Краснопольський [23], Л. Рачкова [39], Є. Рябчинська [40], Е. Шевченко [50]), що навчання проходить ефективніше, якщо учень відчуває інтерес до того, що вивчає, тобто виявляє пізнавальну активність. Більше того, активізація пізнавальної діяльності – це один із головних шляхів підвищення ефективності будь-якого навчання. Стимулювати пізнавальну активність здобувачів освіти – це знайти ключик, який допоможе розкрити і мобілізувати здібності кожного повною мірою, що неможливо зробити за умов традиційного репродуктивного навчання.

Умілий педагог завжди знайде необхідні засоби – методи та прийоми, для збудження й активізації пізнавальної діяльності учнів. Це й використання різних видів самостійних робіт, вирішення ситуаційних вправ, виконання індивідуальних завдань, лабораторних робіт, тестів, підготовка повідомлень і

доповідей тощо. Важливу роль, якщо не основну, в активізації пізнавальної діяльності учнів відіграє й особистість учителя, його професіоналізм, ерудиція, захопленість предметом, вміння чітко та послідовно викладати матеріал, правильно ставити цілі уроку, формулювати правильно питання, уміння захоплювати учнів радістю пізнання, педагогічний такт, уміння підтримати своїх вихованців, вірити в їхній успіх.

Прийоми та методи активізації пізнавальної діяльності різноманітні. Але їх об'єднує одне – вони передбачають поступовий і планомірний розвиток мислення учнів та одночасне формування у них мотивів учіння.

Як зауважує М. Фіцула, методи навчання слід відрізняти від методів учіння.

Методи навчання – це впорядковані способи взаємозв'язаної діяльності вчителя й учнів, направлені на досягнення мети освіти.

Метод учіння – спосіб пізнавальної діяльності учнів, зорієнтований на творче оволодіння знаннями, уміннями і навичками та вироблення світоглядних переконань на заняттях і під час самостійної роботи [48, с. 152].

Щоб розкрити поняття методу докладніше, О. Ортинський пропонує розглянути його на рівні **прийомів** – конкретних способів організації діяльності учня. Тоді метод навчання, як і метод виховання, стає «інструментом дотику до особистості» (А. С. Макаренко), способом спонукування й регулювання розвивальної діяльності здобувачів освіти [33, с. 185-186].

В. Гладуш та Г. Лисенко дають таке визначення: «Прийоми навчання – це складова методу, конкретні дії педагога й учнів, спрямовані на реалізацію вимог тих чи інших методів» [5, с. 88].

Приєм, не маючи самостійного навчального завдання, підкоряється тому завданню, яке виконується певним методом. Але залежно від конкретних обставин кожен метод може стати прийомом або реалізуватися у своєрідних поєднаннях декількох прийомів. Наприклад, розповідь як метод навчання в лекції може бути прийомом активізації уваги учнів.

Засоби навчання – це сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію навчально-виховного процесу (різноманітне

навчальне обладнання: книги, словники, наочні посібники, письмове приладдя, лабораторне обладнання, технічні засоби навчання та ін.).

Учитель повинен мати розвинуте педагогічне мислення, уміння самостійно оцінити майбутні навчальні ситуації, можливості методів і прийомів, уміння зробити свій обґрунтований вибір методів чи прийомів навчання в конкретних умовах для кожного заняття, оскільки від цього залежить ефективність навчання в сучасному закладі загальної середньої освіти.

Класифікують методи навчання з урахуванням того, що вони мають вирішувати дидактичне завдання. У класифікації повинна виявлятися внутрішня сутність методу, форма взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів як засіб управління їхньою пізнавальною діяльністю.

При цілісному підході до питання класифікації методів навчання у сучасній педагогіці відзначається розподіл методів навчання на дві групи – *традиційні* та *нетрадиційні*. Як ознака відмінності традиційних методів навчання використовується ступінь активності здобувачів освіти, характер їхньої пізнавальної діяльності, психологічні й логічні аспекти тощо. Розрізняють класифікації, в основу яких покладено такі ознаки:

- джерела передачі та сприймання навчального матеріалу (С. Петровський, Є. Голант, Д. Лордкіпарідзе, М. Верзілін): словесні (вербальні), наочні та практичні;
- логіка передачі та сприймання навчальної інформації (С. Шаповаленко): індуктивні та дедуктивні;
- ступінь керівництва навчальною роботою (П. Підкасистий, Б. Паламарчук, В. Паламарчук): робота під керівництвом педагога, самостійна робота учнів;
- рівень самостійності пізнавальної діяльності (М. Скаткін, І. Лернер): пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, методи проблемного викладу знань, частково-пошукові (евристичні), дослідницькі;
- дидактичні цілі, які необхідно вирішувати на конкретному етапі навчання (М. Данилов, Б. Єсіпов): методи оволодіння знаннями, формування умінь і навичок, застосування отриманих знань, умінь і навичок;

Ю. Бабанський виокремлює три великі групи методів навчання, в основу яких покладено:

- 1) організацію та здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- 2) стимулювання і мотивацію навчально-пізнавальної діяльності;
- 3) контроль і самоконтроль навчально-пізнавальної діяльності.

На думку М. Фіцули, поширеною є класифікація методів навчання за джерелами передавання і характером сприймання інформації. У її межах виокремлюють *словесні, наочні, практичні методи* [48, с. 153].

2.1.1. Характеристика окремих методів навчання.

1. Словесні методи. До них належать *пояснення, інструктаж, розповідь, бесіда, навчальна дискусія* й ін. [48, с. 153-155].

Пояснення. Це словесне тлумачення понять, явищ, принципів дії приладів, слів, термінів тощо. Використовують переважно під час викладання нового матеріалу, а також у процесі закріплення, особливо тоді, коли учитель відчуває, що учні чогось не зрозуміли. Пояснення часто супроводжується різними засобами унаочнення, спостереженням, дослідями. Успіх пояснення залежить від його доказовості, логічності, чіткості, образності мовлення.

Інструктаж. Як метод навчання він має інформативно-локальний характер, близький до розпорядження алгоритмічного типу. Його застосовують на лабораторних, практичних заняттях, а також під час підготовки до самостійної роботи.

Розповідь. Це монологічна форма викладання. Застосовують її за необхідності викласти навчальний матеріал системно, послідовно. Елементами розповіді є точний опис, оповідь, логічне обґрунтування фактів. Розповіді поділяють на художні, науково-популярні, описові. *Художня розповідь* – це образний переказ фактів, вчинків дійових осіб (наприклад, розповіді про географічні відкриття, створення мистецьких шедеврів тощо). *Науково-популярна розповідь* передбачає теоретичний аналіз певних явищ. *Описова розповідь* є послідовним викладенням ознак, особливостей предметів і явищ навколишньої дійсності.

Бесіда. Це метод навчання, за якого вчитель за допомогою запитань спонукає учнів до відтворення набутих знань, формування самостійних висновків та узагальнень на основі засвоєного матеріалу.

За призначенням у навчальному процесі розрізняють: *вступну бесіду* (проводиться під час підготовки до заняття, екскурсії, вивчення нового матеріалу); *бесіду-повідомлення* (ґрунтується переважно на спостереженнях, організованих учителем на заняттях за допомогою наочних посібників, а також на матеріалах текстів літературних творів, документів); *бесіду-повторення* (використовують для закріплення навчального матеріалу); *контрольну бесіду* (вдаються до неї при перевірці засвоєних знань).

За характером діяльності учнів виокремлюють: *репродуктивну бесіду* (спрямована на відтворення засвоєного матеріалу); *евристичну*, або *сократівську* (учитель запитаннями спонукає учнів до формулювання нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті ними знання, спостереження); *катехізисну* (спрямована на відтворення тверджень, що потребують дослівного запам'ятовування).

Ефективність будь-якого виду бесіди залежить від вмілого формулювання запитань, а також від якості відповідей (повнота, чіткість, аргументованість).

Навчальна дискусія. Дискусія є публічним обговоренням важливого питання і передбачає обмін думками між учнями або учителем та учнями. Вона розвиває самостійне мислення, вміння обстоювати власні погляди, аналізувати й аргументувати твердження, критично оцінювати чужі і власні судження. Під час навчальної дискусії обговорюють наукові висновки, дані, що потребують підготовки за джерелами, які містять ширшу інформацію, ніж підручник. Дискусія спрямована не лише на засвоєння нових знань, а й на створення емоційно насиченої атмосфери, яка б сприяла глибокому проникненню в істину.

2. Наочні методи навчання. Сутність їх полягає у використанні зображень об'єктів і явищ. До цих методів належать *ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження* [48, с. 155].

Ілюстрування. Полягає воно в застосуванні посібників, плакатів,

географічних та історичних карт, схем, рисунків на дошці, картин, фотографій, моделей тощо. Ілюстрації до навчального матеріалу полегшують його сприймання, сприяють формуванню конкретних уявлень, точних понять.

Демонстрування. Цей метод передбачає показ матеріалів у динаміці (використання приладів, дослідів). Він ефективний, коли всі учні мають змогу сприймати предмет або процес. Учитель зосереджує увагу на основному, допомагає виокремити суттєві аспекти предмета, явища, супроводжуючи показ поясненням, розповіддю.

Самостійне спостереження. Це безпосереднє самостійне сприймання явищ дійсності у процесі навчання. Методика організації будь-якого спостереження передбачає кілька його етапів: інструктаж щодо мети, завдань і методики спостереження; фіксація, відбір, аналіз та узагальнення його результатів. Виконану роботу слід обов'язково оцінювати.

3. Практичні методи навчання. Ці методи передбачають різні види діяльності учнів та учителя, а також самостійність здобувачів освіти у навчанні. До них належать *вправи, лабораторні і практичні роботи* [48, с. 155-156].

Вправи. За своєю суттю вони є багаторазовим повторенням певних дій або видів діяльності з метою їх засвоєння, яке спирається на розуміння і супроводжується свідомим контролем і корегуванням. У навчальному процесі використовують такі види вправ: *підготовчі* (готують учнів до сприймання нових знань і способів їх застосування на практиці); *вступні* (сприяють засвоєнню нового матеріалу на основі розрізнення споріднених понять і дій); *пробні* (перші завдання на застосування щойно засвоєних знань); *тренувальні* (сприяють формуванню навичок у стандартних умовах: за зразком, інструкцією, завданням); *творчі* (за змістом і методикою виконання наближаються до реальних життєвих ситуацій); *контрольні* (переважно навчальні: письмові, графічні, практичні вправи).

Лабораторні роботи. Їх цінність як методу полягає в тому, що вони сприяють зв'язку теорії з практикою, озброюють учнів методами дослідження у природних умовах, формують навички користування приладами, вчать обробляти результати вимірювань і робити правильні наукові висновки.

Практичні роботи. Як метод навчання вони спрямовані на формування вмінь і навичок, необхідних для життя і самоосвіти. Виконання таких робіт допомагає конкретизації знань, розвиває вміння спостерігати і пояснювати сутність явищ.

4. Методи навчання залежно від характеру пізнавальної діяльності учнів.

1. Пояснювальний (інформаційно-репродуктивний).
2. Репродуктивний, заснований на відтворенні знань, повторенні способів діяльності і завдань.
3. Проблемний виклад.
4. Частково-пошуковий.
5. Дослідницький метод, завдяки якому учені беруть участь у науковому пізнанні.

5. Бінарні методи навчання. Останніми роками набула поширення класифікація, яка відштовхується від суті процесу навчання як двостороннього процесу, – бінарна, в якій виділяються методи навчання і методи учіння (М. Махмутов) (див. табл. 1).

Таблиця 1. Бінарні методи навчання.

Методи навчання	Методи учіння
Інформаційно-повідомлювальний	Виконавський
Пояснювальний	Репродуктивний (відтворюючий)
Інструктивно-практичний	Продуктивно-практичний
Пояснювально-спонукальний	Частково-пошуковий
Спонукальний	Пошуковий

6. Логічні методи навчання: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний, традуктивний, метод аналогій.

7. Методи стимулювання і мотивації навчання (за Ю. К. Бабанським) [13, с. 202-204].

- *Методи емоційного стимулювання і розвитку пізнавального інтересу*

(створення ситуації успіху (підбір завдань зростаючої складності, диференційована допомога, заохочення в навчанні, використання дидактичних та ділових ігор).

- *Методи стимулювання і мотивації обов'язку і відповідальності*, що передбачають формування розуміння учнями особистої значущості навчання, пред'явлення вимог, оперативний контроль, гуманне покарання.

2.1.2. Активні методи навчання.

Сьогодні для підвищення ефективності процесу навчання у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) дедалі частіше застосовують так звані **активні методи**. Як стверджує В. Ортинський, вони допомагають розкріпачити свідомість, активізувати інтелектуальний і розумовий потенціал особистості, набути необхідних практичних навичок і вмінь.

Активними методами навчання можна назвати ті, що відповідають таким умовам:

- ставлять учнів у становище активних учасників процесу навчання;
- дозволяють значно підвищити ефективність використання навчального часу;
- забезпечують реальний зріст знань, навичок і вмінь;
- формують соціально-ціннісні позиції, необхідні для психологічних якостей, акмеологічних інваріантів і практичного досвіду [33, с. 225-226].

Залежно від формування системи знань, умінь і навичок класифікацію активних методів можна представити наступним чином:

- *неімітаційні методи* (проблемна лекція; лекція удвох; лекція з запланованими помилками; лекція-прес-конференція; евристична бесіда; навчальна дискусія; самостійна робота з літературою тощо);
- *імітаційні методи* (ділова гра; «мозковий штурм»; інсценізації; «круглий стіл» тощо).

А. Смолкін запропонував таку класифікацію методів активного навчання для закладів освіти. Він розрізняє імітаційні методи активного

навчання, тобто форми проведення занять, у яких навчально-пізнавальна діяльність побудована на імітації професійної діяльності. Імітаційні методи діляться на ігрові й неігрові. До ігрових відносяться проведення ділових ігор, ігрового проектування тощо, а до неігрових – аналіз конкретних ситуацій, рішення ситуаційних завдань й інші. Схематично дану класифікацію можна представити в такий спосіб (див. табл. 2) [49, с. 86].

Таблиця 2. Активні методи навчання		
Неімітаційні	Імітаційні	
	<i>Ігрові</i>	<i>Неігрові</i>
проблемна лекція, лекція вдвох, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція прес-конференція; евристична бесіда; навчальна дискусія; самостійна робота з літературою; семінари; дискусії	ділова гра; педагогічні ситуації; педагогічні завдання; ситуація інсценування різної діяльності	колективна розумова діяльність

Залежно від змісту та організації навчання у педагогічній науці серед інших видів навчання виокремлюється **проблемне навчання** – така організація процесу навчання, в основі якої лежить створення вчителем проблемних ситуацій, визначення і формулювання проблем, їх розв’язання учнями самостійно або під керівництвом педагога. Так, В. Ортинський зазначає, що проблемний метод передбачає активізацію мислення учнів у процесі читання лекції через постановку проблем, які треба розв’язати. Розв’язуючи їх у взаємодії з учителем, аудиторія формулює теоретичні узагальнення, робить висновки [33, с. 225-226].

Проблема – такий різновид питання, відповідь на яке не міститься в накопичених суб’єктом знаннях і способах діяльності, тому вимагає відповідних практичних і теоретичних дій, відмінних від простого

інформаційного пошуку. Проблема повинна містити пізнавальне утруднення, бути пов'язаною з емоціями суб'єкта, передбачити неможливість висувати гіпотези, відбивати специфіку науки, навчальної дисципліни.

Проблемна ситуація – це ситуація, яка виникає внаслідок такої організації взаємодії учнів з об'єктом пізнання, яка допомагає виявити пізнавальне протиріччя. Характеризується інтелектуальним утрудненням і потребою розв'язати його. Суть пізнавального протиріччя міститься в неможливості за допомогою тих знань і способів діяльності, якими володіє суб'єкт, вирішити протиріччя, що виникли.

Головний метод проблемного навчання – логічно стрункий усний виклад, що точно і глибоко висвітлює основні положення теми. **Монологічно-проблемний метод** полягає в поданні навчального матеріалу через розв'язання проблемних ситуацій у монолозі вчителя, тобто педагог сам висуває, розкриває і розв'язує проблемні ситуації [33].

Навчальна проблема і система супідрядних підпроблем, складених учителем, «вписуються» в логіку викладу. Педагог за допомогою відповідних методичних прийомів (постановка проблемних та інформаційних питань, висування гіпотез, їх підтвердження або спростування, аналіз ситуації та ін.) спонукає здобувачів освіти до спільних роздумів, пошуків невідомого знання. Спілкування діалогічного типу відіграє найважливішу роль у проблемному навчанні, оскільки монолог наближає навчання до інформаційної форми викладу.

Метод діалогічного викладення полягає в тому, як стверджує В. Ортинський, що вчитель, пояснюючи матеріал, залучає учнів до процесу не тільки пошуку розв'язання, а й формування проблем. Це складний метод, але він тісно пов'язаний із розвитком особистості, бо навчає розумових дій, виховує творчість. У результаті критичного осмислення учень вчиться «бачити» проблеми, задавати проблемні запитання, виховувати в собі почуття проблемної ситуації. Цей метод забезпечує найвищий рівень навчання [33].

До основних методичних інновацій, пов'язаних із використанням активних, або як їх ще називають інтерактивних, методів навчання на основі

активізації та інтенсифікації діяльності учнів науковці відносять і *кейс-технології* (кейс-метод, метод аналізу ситуацій – Case-Study), які посідають значне місце поруч із тренінгами, діловими та рольовими іграми, навчальними груповими дискусіями, мозковим штурмом тощо (Сисоєва С. [43], Інноваційні педагогічні технології [15], Сидоренко О., Чуба В. [42], Креативні методи [24], Січкарук О. І. [44], Михайліченко М. В. [31]). Кейс-метод можна назвати методичним і ментальним переломом в освіті.

Суть його полягає в тому, що учням пропонують осмислити реальну життєву ситуацію, опис якої одночасно відображає не тільки яку-небудь практичну проблему, але й актуалізує визначений комплекс знань, який необхідно засвоїти при розв'язанні даної проблеми. При цьому сама проблема не має однозначних рішень.

М. Михайліченко та Я. Рудик характеризують кейс-метод як технологію через шість основних ідей.

По-перше, мета навчання відрізняється від класичної схеми – навчити, дати єдино «правильні», раз і назавжди визначені знання, вміння та навички. Навчальний процес орієнтований на усвідомлення не єдиної, а багатьох істин. Учні разом з учителем розв'язують пізнавальну проблему, яка має декілька варіантів вирішення, кожен із яких претендує на істину.

По-друге, кейс-методу властивий демократичний характер процесу одержання знань. Учень є рівноправним із іншими учасниками обговорення проблеми, у тому числі з учителем. Останній є не лектором, «ментором», «істиною в останній інстанції», а організатором, співбесідником. Головним у навчанні є вироблення знань у процесі співтворчості учня й учителя.

По-третьє, результатом застосування кейс-методу є не лише знання, а й практичні навички. Здобувачі освіти мають можливість отримати інформацію про сучасні методи, прийоми, технології, а також спробувати їх застосувати, оволодіти навичками роботи за певною технологією.

По-четверте, технологія застосування кейс-методу є досить чіткою і простою. За певними правилами розробляється модель конкретної ситуації, яка

має місце в реальному житті, та комплекс знань, практичних навичок, необхідних для її вирішення. Ця модель має вигляд тексту обсягом від 10 до 50 сторінок, який і називається «кейсом». Учні попередньо вивчають його, залучаючи й інші джерела інформації. Потім зміст кейсу детально обговорюється на заняттях та диспутах, де вчитель виконує роль диспетчера процесу співтворчості – генерує запитання, фіксує відповіді, підтримує дискусію.

По-п'яте, перевагою кейс-методу є не лише отримання знань і формування практичних навичок, а й розвиток системи цінностей учнів, їхніх життєвих установок і позицій, своєрідного світосприймання.

По-шосте, кейс-метод дає можливість отримати задоволення від пізнання нового, адже долається такий «непоборний» дефект традиційного навчання, як сухий, неемоційний виклад матеріалу [31, с. 459-460].

Крім цього, кейс-технологія, як досить ефективна методика навчання, оптимально поєднує теоретичні знання учнів з умінням самостійно орієнтуватися в ситуації. Кейс-метод (метод аналізу ситуацій) на основі використання теоретичних знань дає змогу оволодіти також методологією аналізу ситуації, набути досвіду, чого інші методики не забезпечують із такою ж ефективністю [31].

Метод ситуаційного навчання, як стверджують О. Сидоренко та В. Чуба, базується на суттєво інших принципах, які дають інше визначення ролей вчителя й учня. Обов'язок педагога – мотивувати зацікавлення учнів у предметі: створити таке середовище у класі, яке заохочує учнів ділитися власними ідеями, знаннями і досвідом і брати участь в аналітичному процесі. Обов'язком учня є привнесення в навчальний процес своєї активної уваги. Учень повинен бути переконаним у тому, що він несе особисту відповідальність за своє навчання: «Вчитель знаходиться поруч, щоб допомогти мені, і я повинен використати цю допомогу, але кінцева відповідальність за це лежить на мені». Мета і вчителя, й учня – створити у класі таке середовище, в якому здобувачі освіти можуть розвинути чи хоча б застосувати ті навички пізнання і поведінки, які будуть їм потрібні для вирішення проблем, що чекатимуть їх у майбутній професійній діяльності.

Педагоги заохочують учнів і тим самим стимулюють їхні зусилля взяти відповідальність за своє навчання. Відповідно, здобувачі освіти стимулюють зусилля вчителів щодо розвитку їхніх здібностей [42, с. 37].

В основі цієї методики лежить розгляд, аналіз, пошук рішення у так званій ситуаційній вправі.

Ситуаційна вправа – це комплексний опис реальної ситуації, яка мала місце на практиці. Проблема, що розглядається в ситуаційній вправі, вимагає збирання відповідних даних, встановлення точного діагнозу і/або формування прогнозу та вибору «найкращого» рішення з огляду на прийняті критерії оцінки.

Як пише Х. Д. Трагт, «ситуаційні вправи – це каталізатори, які прискорюють процес навчання на досвіді» [42].

До діалогових технологій навчання – системи діяльності педагога й учнів, пов'язаної зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співпраці на рівні «учитель – учень», «учень – учень», «учень – автор», «учитель – автор» у ході постановки й вирішення навчально-пізнавальних завдань – науковці відносять **дискусію**, яка є:

- процесом обговорення проблеми, способом її колективного дослідження, протягом якого кожна зі сторін, через аргументацію (відстоювання) або спростування (опонування) думки співрозмовника (опонента), претендує на монопольне встановлення істини;
- методом навчання, що підвищує інтенсивність й ефективність процесу сприйняття за рахунок активного включення учнів у колективний;
- спеціальним лінгводидактичним методом, кінцевою і головною метою застосування якого є комунікативно-стратегічна компетентність учня [1, с. 64];
- пошуком істини шляхом зіставлення різних точок зору [16, с. 70-76], [43, с. 175-184], [44, с. 16-18].

Групова дискусія – це колективне обговорення якої-небудь проблеми, кінцевою метою якого є досягнення певної загальної думки щодо неї. У ході дискусії відбувається колективне зіставлення думок, оцінок, інформації з обговорюваної проблеми (див. рис. 1).

Рисунок 1. Мета групової дискусії

П. Фенрих, визначаючи конкретну мету дискусії на занятті чи зустрічі, виділяє три важливих види розмови: *власне дискусія, дебати та переговори* (див. табл. 3) [16, с. 72].

Таблиця 3. Види розмов.

<p>Дискусія</p>	<p>Використовується тоді, коли метою є спільний пошук істини, найкращого виходу із ситуації, коли потрібно розглянути проблему з багатьох позицій, перш ніж настане час для прийняття рішення, коли важливим є залучення у спільний процес мислення досвіду багатьох учасників. У дискусії необхідно слухати партнера чи вчителя, для того щоб якнайкраще зрозуміти, якнайповніше сприйняти його спосіб мислення та досвід. Намагатися бути найбільш відкритим до всього, що є новим і навіть незвичним. Не відкидати жодного почутого формулювання чи аргументу, поки його ретельно не обмірковано. Охоче погоджуватися на гіпотетичне продовження розмірковувань, з якими можна не</p>
------------------------	--

	погоджуватися, оскільки важливо знати, куди це розмірковування веде...
Дебати	Є чудовими, коли йдеться про гостре одночасне бачення проблеми, коли погляди розділені поміж учасниками групи, яка повинна здійснити вибір, а не узгодити позиції. Дебати – це форсування власної позиції, «війна словами», прагнення виграти, показати себе кращим перед третіми особами. У дебатах треба слухати партнера (в певному сенсі суперника) з тим, щоб знайти найкращий аргумент проти його тези, уточнювати та відточувати власну позицію, намагатися показати абсурдність висловлювань іншої сторони, вказувати на всі слабкі сторони її аргументації. У дебатах найчастіше не йдеться про переконання противника – ставкою є мислення та вибір, зроблений слухачами. Бувають провокаційні дебати, в яких противник намагається найгостріше висловитися проти тези лише для того, щоб захист, прихильники тези, могли їх відкинути і тим самим ще міцніше підтримати тезу. Добрим прикладом дебатів є оксфордські дебати.
Переговори	Використовуються тоді, коли метою є узгодження спільної дії, коли необхідні знання вже зрештою має кожен з учасників групи, натомість потрібно почати спільну дію. У переговорах треба слухати партнера, щоб виловити всі спільні елементи, які вселяють надію на гармонію, співпрацю або хоча б можливий компроміс. Якщо в дебатах спеціально загострюється суперництво, то в переговорах іде пошук таких розв'язків, які створять можливості для співпраці, незважаючи на відмінності.

«*Мозковий штурм*» – переклад назви *brainstorming*, котру започаткував як метод активного пізнання дійсності американський психолог Алекс Осборн [46,

с. 110]. Найпоширенішими перекладами назви, є такі: «мозкова атака», «атака мізків», «конференція ідей». Основна концепція мозкового штурму як методу навчання ґрунтується на теорії З. Фройда, яка в той час була поширена в США.

Дискусія «мозковий штурм» (метод аглютинації), як стверджують науковці – це форма дискусії, за допомогою якої колективно (у складі групи чи експертів) обговорюється наукова чи практична проблема/навчальне питання, здійснюється пошук шляхів щодо розв’язку через вільне висловлювання думок, ідей та пропозицій усіх учасників, використання великої кількості взаємних асоціацій між ними [43, с. 190], [44, с. 12], [16, с. 77]. Мета цієї технології – звільнити учнів від інерції та стереотипів мислення, забезпечити процес генерування ідей, без їх аналізу та обговорення, завдяки виникненню асоціацій в учасників, організувати колективну розумову діяльність із пошуку нетрадиційних шляхів щодо вирішення запропонованої проблеми. В освітньому процесі використання цього методу дозволяє вирішити наступні завдання:

- активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів;
- сформувати здатність фокусування уваги і розумових зусиль на вирішенні актуального завдання;
- творче засвоїти навчальний матеріал;
- поєднати теоретичні знання із практикою;
- сформувати досвід колективної розумової діяльності. Проблема, що формулюється на занятті, за методикою мозкового штурму, повинна мати теоретичну або практичну актуальність і викликати активний інтерес учнів. Загальна вимога, яку необхідно враховувати при виборі проблеми для мозкового штурму, – можливість використання багатьох неоднозначних варіантів вирішення проблеми, яка висувається перед учнями як навчальне завдання.

Ще одним інтерактивним методом за участю виключно учнів є *«круглі столи»* – один із активних методів проведення навчальних занять, який має на меті розвиток і вдосконалення самостійності учнів, їхнього логічного мислення, соціальної та моральної зрілості, формування поглядів і переконань, оволодіння

методами аналізу та синтезу, уміннями робити висновки й вносити пропозиції, розв'язувати суперечки в процесі дискусії щодо попередньо визначених тем. Це форма публічного обговорення або висвітлення будь-яких питань, коли учасники висловлюються у визначеному порядку (спершу – сидячи за столом, який має круглу форму); нарада або обговорення певних питань, де присутнім надають рівні права стосовно один одного. Круглий стіл – це обмін думками з якогонебудь питання, проблеми, що цікавить учасників спілкування [44, с. 21-22].

Характерною рисою «круглого столу» є поєднання тематичної дискусії з груповою консультацією: поряд з активним обміном знаннями, в учнів виробляються вміння викладати думки, аргументувати свої міркування, обґрунтовувати запропоновані рішення і відстоювати свої переконання. При цьому відбувається закріплення інформації та самостійної роботи з додатковим матеріалом, а також виявлення проблем і питань для обговорення. Беручи участь у круглому столі, учень висловлюється від своєї особи. Проблеми, які обговорюються за «круглим столом», можуть бути різноманітними. Участь у круглому столі дозволяє закріпити отримані раніше знання, заповнити відсутню інформацію, сформувані вміння вирішувати проблеми, зміцнити позиції, навчити культурі ведення дискусії [19, с. 49].

У психолого-педагогічній науці немає чіткої визначеності щодо трактування сутності гри, яка використовується у навчальному процесі. Для позначення цього виду навчальної діяльності учнів учені використовують низку понять («ділова гра», «навчальна ділова гра», «навчальна гра», «рольова гра», «навчальна рольова гра», «дидактична гра» тощо).

Як стверджує С. Сисоєва, *рольова гра* є спрощеною модифікацією ділової гри, що моделює менш складну проблему професійної / навчальної діяльності. У процесі рольової гри відбувається знайомство з новими для учасників ролями (наприклад, керівника групи); потім опановуються нові форми спілкування і засоби прийняття рішень. «Гравці», спілкуючись один з одним, емоційно реагують, проявляють пізнавальний інтерес до проблеми і до самих себе. Рольова гра починається з аналізу конфліктної ситуації. Учитель

ставити перед учасниками задачу щодо прийняття рішення в загальних рисах. Потім між учасниками розподіляються ролі, й після невеличкої підготовки проводиться ігровий етап і післярольовий аналіз [43, с. 188].

Групі експертів учитель доручає фіксувати роботу кожного учасника, його поведінку, креативність, адекватність засобів спілкування тощо. Готуючи і проводячи гру, педагог повинен бути готовий у будь-який момент включитись до неї і на якийсь проміжок часу замінити персонажа.

Учитель має можливість оцінити як індивідуальну діяльність кожного з учасників гри, так і групову взаємодію. У рольовій грі відпрацьовуються як горизонтальні соціальні зв'язки (однокласники, які займають однакові позиції) так і вертикальні (учитель – учень). Учні вчаться діловому спілкуванню, спільній діяльності, командному (якщо це передбачено сценарієм) прийняттю рішення, відповідальності за прийняте рішення, за точність його виконання незалежно від того, погоджується людина з ним чи ні (адже в неї роль підлеглого). Крім того, учасники гри повинні вчитися стримувати емоції, амбіції, будувати власну і спільну діяльність, орієнтуючись на кінцеву мету.

О. Дацків вважає **драматизацію** ефективним засобом формування комунікативних навичок і вмінь та визначає її як сукупність прийомів взаємодії учителя та учнів у драматичних і рольових іграх, імпровізаціях, симуляціях та театральних проєктах, спрямованих на формування комунікативної компетентності. Науковиця виокремлює п'ять найпоширеніших прийомів драматизації: *драматичні ігри, рольові ігри, імпровізації, симуляції, театральні проєкти* [9, с. 54-57].

Драматична гра базується на дії, розвиває уяву, сприяє засвоєнню нових мовних структур і дозволяє виявляти емоції лінгвістичними та паралінгвістичними засобами. Драматичні ігри, як правило, є короткими, можуть проводитися на будь-якому етапі заняття, хоча найчастіше застосовуються учителями як розминка на початку. Такі ігри є важливим засобом організації групової роботи. Вони можуть і повинні застосовуватися для підготовки учнів до участі у більш складних прийомах драматизації, таких як: рольова гра, імпровізація, симуляція та театральний проєкт.

Рольова гра-драматизація допомагає учням-учасникам уявити себе і діяти у нових обставинах, а також відчуті і зрозуміти поведінку, думки й емоції іншої людини, роль якої вони гратимуть. Рольові ігри-драматизації мають важливу особливість: на відміну від рольових ігор, учасники яких виконують узагальнені, стандартизовані соціальні ролі (пасажир, поліцейський, пілот і т. д.), які не мають особистісних характеристик і відтворюють стандартні ситуації повсякденного життя, рольові ігри-драматизації передбачають наявність персонажів, наділених усіма особистісними характеристиками (стать, вік, соціальний і сімейний статус), певної їх кількості і проблемної / конфліктної ситуації, у якій діють учасники гри.

Імпровізація – гра без планування чи підготовки. Метою імпровізації є повна спонтанність. У здобувачів освіти немає часу на підготовку, вони знайомляться зі своїми ролями та ситуаціями безпосередньо перед початком роботи. Вчителю потрібно підготувати лише список ситуацій для імпровізації. У методичній літературі зустрічається також термін «керована (guided) імпровізація». Цьому виду імпровізації передують підготовча робота, яку проводить учитель. Імпровізація є необхідною, тому що у реальному спілкуванні її учасники повинні вміти імпровізувати і бути готовими до цього в будь-який момент. В умовах навчання учень має бути повністю залучений у те, що відбувається на занятті, уявляти, що він має повідомити у навчальній ситуації і як відреагувати на повідомлення інших. Реальність навчальної комунікативної ситуації для імпровізації стимулює її учасників до використання уяви й активної участі у спілкуванні. Застосування цієї форми драматизації дозволяє здобувачам освіти формувати впевненість у собі, долати комунікативний бар'єр у спілкуванні з носіями мови.

Симуляція – драматизація, в основі якої лежить подія, учасники якої мають функціональні ролі, обов'язки та достатньо обізнані з проблемою, щоб виконувати ці обов'язки. Втілення повномасштабної симуляції у навчальний процес потребує цілого циклу занять. Кінцевою метою може бути відтворення, скажімо, світу компанії, телевізійної студії, редакції газети чи урядової структури. Зазвичай, учителі відмовляються від застосування цього прийому

драматизації на заняттях через брак часу, але погоджуються з тим, що симуляції є ефективними передусім у розвитку вмінь говоріння.

Театральний проєкт охоплює процес підготовки до постановки та відтворення на сцені для глядачів літературної або створеної самими учнями вистави. Метою такого проєкту є і процес підготовки, і результат – сама вистава. Цю форму драматизації дослідники визначають також як *театралізацію*. Однак, на думку О. Дацків, термін «театральний проєкт» більш вдалий, бо він включає у себе обидва компоненти, визначені вище – підготовку до вистави і її сценічне втілення [9, с. 55].

2.2. Характеристика основних елементів вивчення іноземної мови та особливості їх взаємодії.

2.2.1. Елементи для успішного вивчення іноземної мови.

Більшість сучасних методів навчання мови намагаються запропонувати розумне поєднання багатьох ідей та елементів, розглянутих вище, як їх можна використовувати надзвичайно корисно.

Сучасна практика навчання мови загалом дає учням можливість подумати про те, як працює частина граматики, і водночас надає можливості для використання мови в комунікативних заходах та процедурах, заснованих на завданнях. Вона пропонує здобувачам освіти безпеку відповідної контрольованої практики (залежно від таких змінних, як вік учнів, особистий стиль навчання та мовлення, про яке йдеться), а також дає їм можливість використовувати будь-яку мову, яку вони знають.

Як стверджує відомий англійський науковець і тренер-викладач Дж. Хармер (J. Harmer) у своїй книзі «How to Teach English» (Як навчати англійської), така еклектика – вибір між найкращими елементами низки різних ідей і методів – є належною відповіддю на конкуруючі вимоги різних тенденцій. Однак небезпека еклектики полягає в тому, що, оскільки вчителі можуть використовувати фрагменти різних теорій і методів, уроки можуть стати

неорганізованою формою різних видів діяльності без очевидної узгодженості чи філософії, що їх підкріплюють. Це може бути настільки ж шкідливим, як і методологічна жорсткість, яку прагне замінити еkleктика [51, с. 51].

Однак еkleктика, яка використовує основну філософію та структуру, тобто *принципова еkleктика*, уникає цих ризиків. Вважаючи, що учні потребують експозиції, мотивації та можливостей для використання мови, і визнаючи, що різні учні можуть більш-менш добре реагувати на різні стимули, це говорить про те, що більшість навчальних послідовностей повинні мати певні характеристики або елементи, незалежно від того, чи відбуваються вони протягом кількох хвилин, півгодини, урок або цикл уроків. Такими елементами Дж. Хармер визначає *залучення, навчання та активізацію (Engage, Study, Activate)* [51].

У цьому параграфі нашої роботи проаналізуємо й охарактеризуємо ці поняття з точки зору Дж. Хармера, а також розглянемо, як вони можуть відбуватися і взаємодіяти в трьох типових послідовностях.

Залучення (Engage). Як вважає англійський науковець, залучення, яке емоційно захоплює учнів на уроці і робить їх пристрасними і допитливими, є однією із життєво важливих складових успішного навчання. Діяльність і матеріали, які часто залучають учнів, включають: *ігри* (залежно від віку учнів та типу гри), *музику, дискусії, стимулюючі картинки, драматичні історії, забавні анекдоти* тощо. Навіть якщо такі дії та матеріали не використовуються, вчителі можуть зробити все можливе, щоб їхні учні залучалися до теми, вправи чи мови, з якою вони будуть мати справу, попросити їх спрогнозувати або пов'язати матеріали уроку зі своїм життям. Багато що залежатиме від того, якими є окремі здобувачі освіти, і наскільки добре вчитель провокує та заохочує їх до участі. Тому причина, чому цей елемент настільки важливий у навчанні послідовностей, полягає в тому, що, коли учні правильно задіяні, їхня участь у етапах навчання та активізації, ймовірно, буде набагато більш вираженою, і, як наслідок, користь, яку вони отримають від цього буде значно більшою [51, с. 52].

Навчання (Study). Навчальна діяльність – це ті заняття, де учнів просять зосередитися на побудові чогось, чи то сама мова, способи її використання чи те, як вона звучить і виглядає. Навчальна діяльність може варіюватися від зосередження на одному звуці та відпрацювання його до дослідження того, як письменник досягає певного ефекту в довгому тексті; від перевірки й відпрацювання часу дієслова до вивчення особливостей неформального мовлення з метою обговорення розмовного стилю. У процедурі **PPP (Presentation, Practice and Production)** (презентація, практика та продукування) і презентація, і практика (перші два етапи) зосереджені на побудові елемента граматики або лексики; контрольована практика (де учні повторюють багато фраз, використовуючи мову, на якій вони зосереджуються) покликана змусити учнів замислитися над побудовою мови. Коли вчитель змушує учнів повторювати слова із правильною вимовою (або вимовляти слова, які він хоче, щоб вони сказали на основі поданих ним сигналів), це відбувається задля того, щоб учні думали про найкращий спосіб сказати слова. Педагог ставить завдання, щоб здобувачі подумали про побудову вимови слів [51].

Але навчання, як вважає Дж. Хармер, означає більше, ніж процедура **PPP** – хоча вона є одним із видів навчання. Учні можуть навчатися різними способами. Іноді на уроці вчитель може показати їм новий граматичний шаблон, повторюючи кожен елемент окремо або розміщуючи схему на дошці, перш ніж просити їх повторити речення, і це дуже нагадує процедуру PPP. Але на іншому занятті він може показати учням приклади мови і попросити їх спробувати відпрацювати правила. Такі пошукові заходи спрямовують школярів виконувати всю інтелектуальну роботу, а не залишати її вчителю. Іноді здобувачі освіти можуть разом прочитати текст і знайти слова та фрази, на яких вони хочуть зосередитися для подальшого вивчення. На іншому уроці вони можуть проводити час з учителем, слухаючи або дивлячись на мову, яку вони використовували, щоб побачити, наскільки вона була більш-менш успішною. Все це (і багато інших можливостей) є прикладами вивчення мовної конструкції [51, с. 53].

Деякими типовими мовними аспектами для вивчення можуть бути вивчення та відпрацювання голосного звуку (наприклад, 'ship' – 'sheep' 'chip' – 'cheap', 'dip' – 'deep', 'bit' – 'beat', тощо), вивчення та відпрацювання граматичної конструкції (наприклад, *the third person singular of the present simple* – 'He sleeps', 'she laughs', 'it works' тощо), вивчення та відпрацювання лексичних фраз для запрошення ('*Would you like to come to the cinema/to a concert?*' тощо), вивчення та відпрацювання того, як ми використовуємо займенники в писемному дискурсі (наприклад, '*A man entered a house in Brixton. He was tall with an unusual hat. It was multicoloured ...*' тощо), вивчення та практика організації абзацу (*topic sentence, development, conclusion*) або правил використання 'make' і 'do' [51].

Активізація (Activate). Цей елемент, як зазначає Дж. Хармер, описує вправи та види діяльності, спрямовані на те, щоб спонукати учнів використовувати мову якомога вільніше та більш комунікабельно. Мета активної діяльності полягає в тому, щоб здобувачі освіти використовували будь-яку мову, яка може бути доречною для певної ситуації або теми. Таким чином, школярі отримують можливість використовувати реальну мову з малими обмеженнями або без них – свого роду репетиція для реального світу.

Персоналізація (де учні використовують мову, яку вони вивчали, щоб розповісти про себе або створити власні оригінальні діалоги, часто як третій або продуктивний етап PPP) забезпечує зв'язок між етапами вивчення та активізації. Але вправи для більш справжньої активізації включають *рольові ігри* (учні розігрують, наприклад, якомога реалістичніше, діалог між туристичним агентом і клієнтом), *створення реклами* (наприклад, школярі пишуть, а потім записують радіо-/ відеорекламу), *дебати й обговорення, опис і малюнок (Describe and draw)* (учень описує оригінал картини/фотографії та пояснює товаришу, що тому потрібно намалювати), *написання оповідань і віршів, обмін електронною поштою, групове виконання письмових завдань* тощо [51].

Однак, як зауважує Дж. Хармер, активізація полягає не тільки в створенні мови в мовленні та письмі. Коли учні читають / слухають на дозвіллі

(або коли слухають / читають, щоб зрозуміти повідомлення, а не задумуються про форму мови, яку сприймають), вони залучаються до мовної активізації. Здобувачі освіти використовують будь-яку мову, яка є в їхньому розпорядженні, щоб зрозуміти прочитаний або прослуханий текст.

Школярі можуть, пройшовши етап активізації, повернутися до того, що вони сказали або до прочитаного тексту, і зосередитися на його побудові.

Активізація може бути прелюдією до навчання, а не обов'язково навпаки.

Усі три елементи *ESA* (Engage, Study and Activate) мають бути у структурі більшості уроків або навчальних послідовностей. Незалежно від основного фокусу уроку (наприклад, граматичної теми чи вправи на навички читання), учні завжди повинні бути залучені, якщо це можливо, щоб вони могли отримати максимальну користь від навчального досвіду. Більшість школярів із готовністю оцінять можливість активізувати свої мовні знання, але для багатьох із них включення навчальних елементів, навіть малих або нетривалих, переконає їх у корисності уроку [51].

Дж. Хармер підкреслює, що деякі активні методи (дебати або рольова гра, тривала пошукова робота в Інтернеті або розширена письмова робота) займають багато часу, і тому за один урок вчителі можуть не захотіти переривати процес активізації певним методом навчання. Але вони можуть захотіти використати цю вправу як основу для вивчення, можливо, на іншому уроці. Те ж саме науковець зауважує і про тривалий період навчання, коли шанси на активізацію невеликі. Але в обох цих випадках єдиним обмеженням є час. Відсутні елементи з'являться в інший час.

Однак навчання й учіння на нижчих рівнях не складається з такої тривалої діяльності. Натомість набагато ймовірніше, що в певній послідовності уроку або періоді буде більше однієї *ESA* послідовності.

2.2.2. Послідовності *ESA* (залучення, навчання, активізація) уроків.

Як зазначає Дж. Хармер, використання трьох елементів *ESA* в послідовностях уроків, може відбуватися в різному порядку. *По-перше,*

порядок неодмінно змінюється залежно від того, чого вчитель хоче досягти. Якщо урок проводиться на основі завдань (task-based lesson), то навчальна дія цілком може відбутися після активізації. З іншого боку, якщо вводиться частина граматики, то спочатку можна вивчити мову, перш ніж учням давати завдання на її використання. *По-друге*, існує небезпека: якщо вчитель завжди проводить урок в одному порядку, то учням стане нудно; передбачуваність може зменшити ентузіазм і мотивацію учнів – і вчителя також [51, с. 54].

Дж. Хармер пропонує різні послідовності навчання (використання елементів ESA різними способами), у нашій роботі розглянемо три можливості, щоб продемонструвати різноманітність їх застосування на уроках іноземної мови.

Перший тип послідовності навчання веде учнів по прямій і, як наслідок, називається **прямими стрілками (straight arrows)**: спочатку вчитель зацікавлює клас і залучає його до навчання; потім учні вивчають щось; далі вони намагаються активізувати вивчене, запустивши у продукування. Дж. Хармер подає, як приклад, таку послідовність, розроблену для учнів початкових класів, щоб навчати 'can' і 'can't':

1. Залучення: учні та вчитель переглядають зображення, веб-сайт чи DVD із роботами нового покоління. Можливо, вони зможуть переглянути короткий ролик із фільму «*I, Robot*» або якийсь інший сучасний фільм на подібну тематику. Діти говорять, подобається їм ідея про роботів чи ні.

2. Навчання: вчитель показує учням (малюнок) конкретного робота. Вони знайомляться з поняттями 'can' і 'can't' (як вони вимовляються та з чого складаються) і говорять такі речення, як '*It can use a cash machine*' і '*It can't play the piano*'. Вчитель повинен переконатися, що речення вимовляються правильно, а учні правильно користуються граматиною.

3. Активізація: учні працюють у групах, щоб створити та описати роботу своєї мрії. Вони роблять презентацію перед класом, розповідаючи, що їхній робот може, а що ні.

Цей урок можна представити так (див. рис. 2):

Рисунок 2. ESA straight arrows послідовність

Уроки прямих стрілок (straight arrows), як і процедури PPP (презентація, практика та продукування), дуже добре працюють для певних структур. Вище наведений приклад робота чітко показує, як створюються 'can' і 'can't' і як вони використовуються. Це дає учням можливість контролювано практикувати мову (під час фази вивчення), а потім діти можуть активізувати «нову» мову у приємний для них спосіб і ситуаціях.

Однак, як стверджує Дж. Хармер, ТАКА процедура може працювати на нижчих рівнях для простої мови, але вона може бути не такою підходящою для більш «просунутих» учнів із більш складною мовою. Це не принесе великої користі, якщо вчитель хоче, щоб учні залучилися до читання чи щось обговорювали. Це також не буде дуже корисним, якщо більшість учнів уже вміють використовувати 'can' і 'can't'. Хоча, як зазначає науковець, немає нічого поганого у використанні послідовності прямих стрілок – для правильних учнів на правильному рівні, вивчення правильної мови – це не завжди доречно [51, с. 55].

Натомість, існують інші можливості для послідовності елементів ESA. Ось, наприклад, процедура *бумеранга (boomerang procedure)*:

1. Залучення: учні та вчитель обговорюють проблеми, пов'язані зі співбесідами при прийомі на роботу. Що потрібно пошукачу роботи для хорошої співбесіди? Що хоче дізнатися інтерв'юер? Учням буде цікава ця тема.

2. Активізація: педагог описує ситуацію інтерв'ю, яку учні збираються розіграти в рольовій грі. Школярі готують типи питань, які вони збиратимуться поставити, і типи відповідей, які можуть дати (не зосереджуючи увагу конкретно на побудові мови, а розглядають це як завдання з реального життя). Потім учні розігрують інтерв'ю за ролями. Поки вони це роблять, учитель відзначає мовні труднощі, з якими вони стикаються й окремі помилки, над якими можна буде працювати пізніше.

3. Навчання: коли рольові ігри закінчуються, вчитель працює з учнями над граматикую та лексикою, які викликали у них проблеми. Наприклад, діти можуть порівнювати свою мову з більш правильним використанням і спробувати самостійно розібратися (відкрити), чому допустилися помилки. Учитель може пояснити, які були недоліки, або направити учнів до підручників із граматики тощо. Вони можуть виконувати певну контрольовану практику мови.

4. Активізація: через деякий час учні розігрують за ролями іншу співбесіду, засвоївши свої мовні помилки, яких допустилися минулого разу.

Процедуру бумеранга для такого типу уроків можна представити таким чином (див. рис. 3):

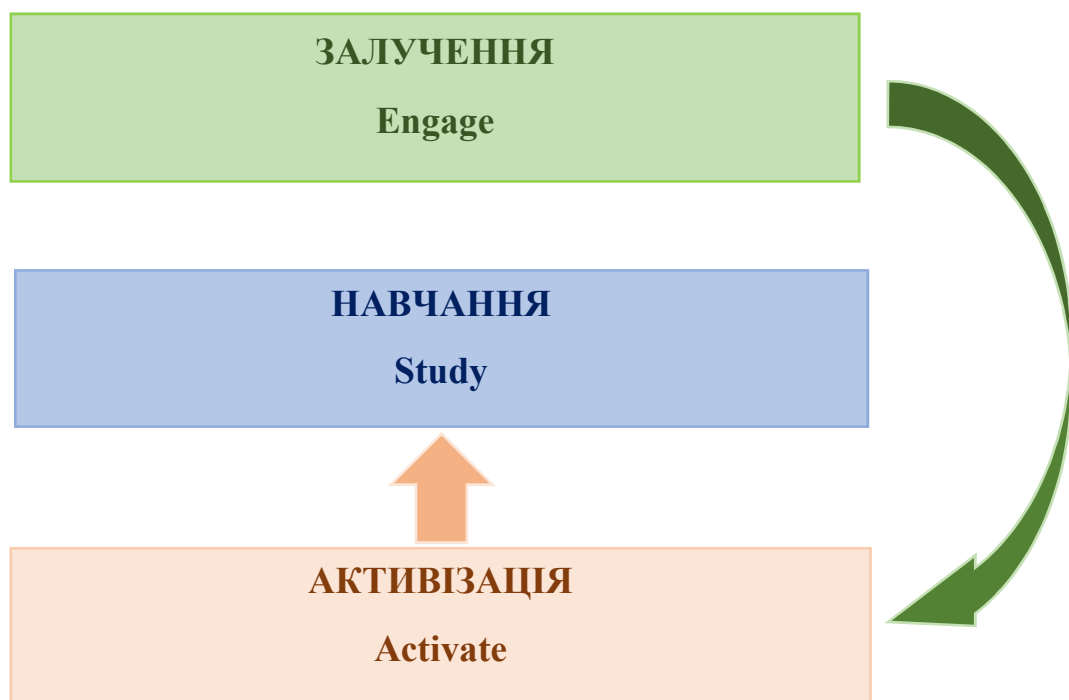

Рисунок 3. EAS(A) boomerang послідовність

У цій послідовності вчитель відповідає на потреби учнів. Їх не навчають мові до тих пір, поки вони не продемонструють (на фазі активізації), що їм це потрібно. Як підкреслює Дж. Хармер, це набагато краще, тому що зв'язок між тим, що учні мають вивчити, і тим, чого їх навчають, є більш прозорим. Це також може бути більш доречним для школярів середнього та просунутого рівнів, оскільки вони вже мають достатньо мовних знань, які їм уже доступні для використання на етапі активізації [51, с. 56].

Послідовності бумеранга більше схожі на процедури TBL (урок на основі завдань); спочатку завдання, а не конкретна мова. Але потім бумеранг повертається (якщо він знадобиться вчителю), щоб нагадати вивчити частину мови, використану, більш-менш успішно, у завданні. Більш специфічний тип послідовності бумеранга іноді називають *тестування-навчання-тестування* (**test-teach-test**), де учнів спочатку просять використати мову на етапі активізації, а потім навчають, як справлятися із ситуаціями, у яких вони допустилися помилки, перш ніж знову спробувати частину тестування.

Однак, більшість уроків, зауважує Дж. Хармер, являють собою суміш процедур і міні-процедур, різноманітних коротких епізодів, що утворюють одне ціле. Ось приклад такого роду *уроку-печворку* (*patchwork lesson*):

1. Залучення —► **Активізація:** учні дивляться на фотографію, на якій зображені відпочиваючі на пляжі, і реагують на неї, коментуючи людей і діяльність, у якій вони беруть участь. Або, діти розглядають принесені свої фотографії сімейних свят тощо. Потім вони розігрують діалог між лікарем і пацієнтом – жертвою сонячних опіків після проведеного дня на пляжі.

2. Активізація: учні проглядають текст, в якому описуються різні люди (з різними типами шкіри) та вплив сонця на їх шкіру. Далі діти говорять, як вони ставляться до впливу сонця.

3. Навчання: вчитель опрацьовує з учнями лексику (наприклад, *'pale'*, *'fair-skinned'*, *'freckles'*, *'tan'*), переконавшись, що вони розуміють значення та природу дефісу деяких із них, а також діти вміють вимовляти їх правильно у відповідних контекстах.

4. Активізація: учні описують свій досвід обгорання на сонці або людей, яких вони знають, відповідно до прочитаного тексту.

5. Навчання: вчитель зосереджує увагу дітей на використаній у тексті конструкції підрядного речення (наприклад, *I'm the type of person who always burns* і *I'm the type of person who burns easily*). Використання такого підрядного речення (*'who' clause*) обговорюється, й учні практикують використання цієї конструкції (наприклад, *They're the kind of people who enjoy movies* тощо).

6. Залучення: вчитель обговорює з учнями рекламу: Для чого вона? Якими різними способами реклама намагається досягти свого ефекту? Яку найефективнішу рекламу можуть придумати учні? Вчитель, наприклад, може відтворити якусь радіорекламу або продемонструвати якусь вражаючу візуальну рекламу на проекторі.

7. Активізація: учні пишуть радіорекламу про сонцезахисний крем. Учитель дозволяє дітям зробити аудіозапис їхніх реклам, використовуючи звукові ефекти та музику.

Можна представити послідовність уроку-печворку так (див рис. 4):

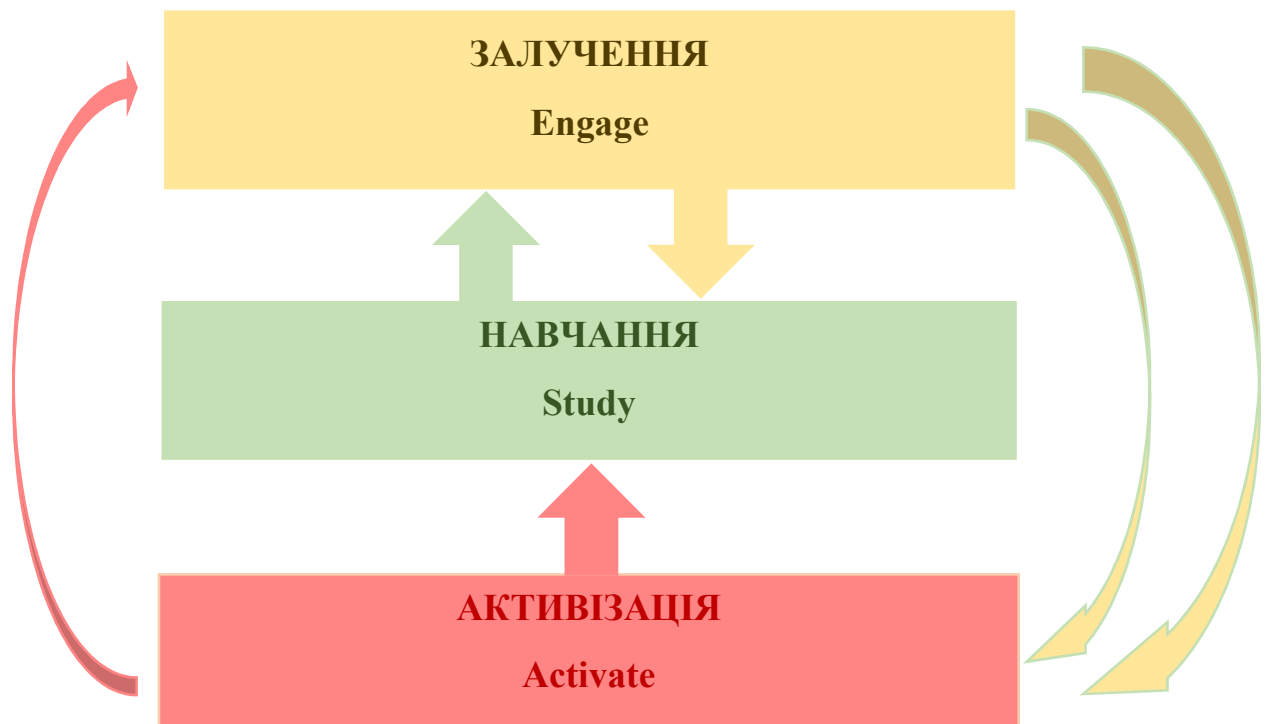

Рисунок 4. EAASASEA patchwork послідовність

Такі уроки, як наголошує Дж. Хармер, дуже поширені, особливо на середньому та просунутому рівнях. Вони не тільки відображають те, як відбувається процес учіння – досить хаотично, не завжди по прямій, – але також забезпечують баланс між навчанням та активізацією, а також мовою та темою [51, с. 57].

Залучення, навчання та активізація (Engage, Study and Activate) – це основні будівельні блоки для успішного навчання й учіння мови. Використовуючи їх у різних послідовностях, вчителі іноземних мов будуть робити все можливе, щоб сприяти успіху своїх учнів, оскільки різні теорії та процедури щодо вивчення мови, навколо яких сьогодні багато дискусій, відображаються в таких послідовностях, як прямі стрілки, бумеранг та уроки-печворки.

2.2.3. ESA та планування

Плануючи свої уроки, вчителі повинні вирішити, яких очікуваних результатів їхні учні досягнуть до кінця уроку / тижня / місяця. Тоді вони повинні спланувати заняття так, щоб задіяні ними форми, методи та елементи навчання допомогли реалізувати поставлену мету. У цьому контексті, як зазначає Дж. Хармер, балансування трьох елементів ESA:

- нагадуватиме вчителю про необхідність залучення учнів до діяльності;
- спонукатиме забезпечити наявність навчальних заходів, закладених у план;
- гарантуватиме, що майже на всіх уроках учні матимуть можливість використовувати мову, яку вони вивчають або вивчили. Коли діти намагаються використати мову (взаємодія з текстами, спілкування з іншими людьми, самостійне продукування мови), то у них задіюються такі ментальні процеси, які роблять їхнє навчання та засвоєння доцільними.

Багато вчителів планують уроки за підручником, який вони обрали для своїх класів. Але навіть якщо уроки базуються на матеріалі підручника, важливо маніпулювати запропонованими у книжці завданнями / активностями так, щоб три елементи (залучення, вивчення й активізація) були наявними у відповідній послідовності.

Висновки до розділу 2.

1. Прийоми і методи активізації пізнавальної діяльності різноманітні. Всі їх об'єднує одне – вони передбачають поступовий і планомірний розвиток мислення учнів та одночасне формування у них мотивів навчання. Всі прийоми активізації пізнавальної діяльності містять питання, завдання або інше наочне завдання, яке стимулює розумову діяльність всього класу і кожної дитини окремо. Методи активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти умовно поділяються на три великі групи: словесні, наочні і практичні.
2. Метод проблемного навчання є яскравим прикладом словесних методів активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти: дає учням можливість міркувати, робити висновки, умовиводи. Виправданими є цікаві дискусії, доповіді та повідомлення на уроках іноземної мови. Важливо, щоб свої доповіді школярі не читали, а розповідали, вчилися говорити, міркувати, послідовно і логічно викладати свої думки.
3. При застосуванні наочних методів, учитель зазвичай керує роботою класу, а учні шляхом спостереження, вивчення обговорюють питання, вирішують поставлене завдання, роблять самостійні висновки зі спостереження. Схеми, таблиці й інший наочний матеріал повинен бути стандартним. Тут необхідно враховувати наочність, компактність – чітке і грамотне складання наочного робочого матеріалу, будь-то схема чи таблиця. Тобто, наочний метод активізації пізнавальної діяльності позбавляє від необхідності довгого викладу на словах, так і здобувачі освіти сприймають його краще, зважаючи також і на доступність такого методу навчання.
4. Інтерактив на уроках іноземної мови для вчителя – це найефективніший зворотний зв'язок, якісна інформація про те, як, що, на скільки розуміють учні пояснення педагога; можливість перевірити

глибину сприймання, усвідомлення, обробки інформації, її «вбудову» у попередні знання, здатність оперувати нею. Можливість вільного спілкування із учителем, його поведінка під час дискусії, ставлення до школярів, вияви поваги (неповаги) до їхньої позиції, суджень є вагомими факторами формування авторитету педагога у класі. Методика роботи з інтерактивними методами за участю вчителя створює позитивне підґрунтя для впровадження більш складних інтерактивних методів – методів, де спілкування відбувається вже між самими учнями, а педагог – тільки організуюча, спрямовуюча, коригуюча сила.

5. «Принципова еkleктика», поєднуючи елементи різних підходів до навчання іноземної мови, передбачає використання всіх (або більшості) послідовностей уроків, які повинні містити три елементи: залучення, навчання й активізацію (Engage, Study та Activate). Ці три ESA елементи можуть зустрічатися в різному порядку / послідовності («прямі стрілки», «бумеранг» і «печворк»), залежно від основної теми уроку.

РОЗДІЛ 3

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ У ЇХ ВИКОРИСТАННІ

3.1. Поняття про засоби навчання АМ у педагогічному процесі, їх класифікація.

Організація навчального процесу без відповідного поєднання засобів для цього неможлива. Отож підходити до підбору та відповідності, ефективності застосовуваних в кожному конкретному випадку засобів вивчення англійської мови треба відповідально. Підбір та оптимальне поєднання навчальних засобів лягає на плечі викладачів і від цього великою мірою залежить ефективність навчального процесу. При цьому, вчитель має вміти ефективно користуватися обраними засобами або тими, які необхідно використовувати, у кожній конкретній педагогічній ситуації. Рівень кваліфікації вчителя визначається, в тому числі, правильним, належним та оптимальним використанням навчальних засобів. Певні засоби використовуються в поєднанні з відповідними методиками їх застосування та викладання. Тобто, вчитель обов'язково має вміти застосовувати цілий комплекс різноманітних засобів навчання, створюючи, при цьому, сприятливу атмосферу на заняттях, позитивно впливаючи на мотивацію учнів до навчання даного предмету та розвитку особистості в цілому.

Згідно даних електронної енциклопедії засоби навчання: «об'єкти, створені людиною, а також предмети природи, використовувані в освітньому процесі в якості носіїв навчальної інформації та інструменту діяльності педагога і учнів для досягнення представлених цілей навчання, виховання та розвитку» [47].

Засоби навчання іноземної мови розглядаються як певний комплекс навчальних матеріалів та інструментів задля організації вчителем ефективної навчальної діяльності.

Загальноприйнятним здається поділ засобів навчання на: 1) друковані (підручники, посібники, картки, словники тощо); 2) звукові (аудіозаписи); 3) відеоматеріали (фільми тощо) 4) різноманітні додаткові матеріали, наприклад якісь об'єкти предмети тощо.

За призначенням можна виділити такі засоби: 1) інформативні - передають інформацію для засвоєння; 2) контрольні-для перевірки отриманих знань; 3) оперативні – сприяють виконання певних педагогічних задач [30].

Дуже важливо відзначити, що тепер до основних засобів навчання, окрім підручників та посібників, належать також матеріали для вчителя, довідники для вчителя, зошити, аудіо- та відеоматеріали. Все це називається навчально-методичні комплекси (НМК)[30]. Вміле використання цих комплексів, як вже неодноразово зазначалось у цій роботі, приводить до значного покращення сприйняття, а отже, й засвоєння, навчальної інформації. Засоби зорової та слухової наочності, різноманітні додаткові, зокрема роздаткові, відео та аудіо матеріали, здатні повною мірою впливати на канали надходження інформації, сприяючи кращому засвоєнню навчального матеріалу.

НМК для вивчення іноземної мови має складатися із: підручника як основи та обов'язкової складової навчальної діяльності; робочий зошит для учнів, в якому мають бути представлені завдання та вправи на відпрацювання фонетичного, лексичного та граматичного матеріалу, аудіювання, читання, говоріння, письма; книга для вчителя, яка містить методичні рекомендації та настановами, тексти для аудіювання, різні вправи, зокрема контрольні та на розвиток говоріння тощо; аудіозаписи текстів тощо; відеоматеріали; посібники, словники, довідники та ін [29, с. 79–80]. Підручник є основним засобом навчально-методичного комплексу.

Межа обов'язковості всіх компонентів НМК залежить від системи, умов та можливостей організації навчання, тому межі між ними є умовними та

передбачають можливість різного поєднання їх використання, що свідчить про відкритість системи НМК. Відкритість елементів НМК являє собою те, що у випадку зменшення кількості елементів у складі НМК збільшується значення тих, що використовуються, особливо підручника. І чим більше елементів має НМК, тим менший обсяг використання і значення підручника, оскільки його використання замінюється іншими складниками НМК.

Матеріали для вчителя передбачають посібник для вчителя з різноманітною довідковою інформацією, порадами, рекомендаціями тощо, а також, можливо, матеріали з додатковими джерелами навчальної інформації, які повинен застосовувати саме вчитель під час певних видів робіт, наприклад тексти до аудіювання, контрольні завдання, тести та ін.

Окремо слід наголосити на оптимальному використанні різноманітних навчальних посібників з відпрацювання певних видів мовленнєвої діяльності, органічно їх поєднуючи, адже мова вивчається комплексно та системно з усіх видів мовленнєвої діяльності.

Також, хочу декілька слів сказати про словники. Вважаю цікавим та потрібним використання певних онлайн словників, як одномовних, так і двомовних, адже вони зручні у використанні-потрібен лише доступ у інтернет, взагалі не займають зайве місце, мають швидкий пошук (якщо нормальне інтернет-підключення) та дуже велику словникову базу та гарний дизайн, високий ступінь наочності, можливість у деяких словниках почути як слово вимовляється. Особливо гарними мені здаються в цьому сенсі Oxford Learner's Dictionaries. Є також гарні навчальні онлайн –словники для учнів певного рівня, також словники синонімів, словосполучень. Вважаю, що ефективність використання таких онлайн словників є дуже значною, тому вони мають використовуватися, особливо учнями під час самостійного перекладу текстів та підготовки певних видів завдань.

У цілому, слід зазначити, що усі засоби англійської мови, які використовуються на практиці певним вчителем є певною мірою умовно розділеними, адже задля досягнення педагогічного результату учнями, варто

використовувати різні засоби задля досягнення належного рівня розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності. При цьому відповідні засоби вивчення мови мають застосовуватись залежно від виду відпрацьовуваного матеріалу та проміжної мети, яка ставиться, тобто чи то первинне пояснення матеріалу, певної теми, чи то закріплення, контроль чи вже доведення до рівня вільного спілкування з використанням даного матеріалу, який вивчався. На усіх цих стадіях вивчення мови треба грамотно та із розумінням підбирати певні навчальні засоби. В будь-якому разі вчитель повинен вміти використовувати різноманітні й до того ж сучасні засоби навчальної діяльності, як основні, так і додаткові.

В цьому сенсі вкрай важливим є застосування засобів англійської мови, адже задля ефективного її вивчення, використання англомовних комунікативних вправ, зокрема й автентичних та культурологічних матеріалів є вкрай важливим. При цьому обов'язково треба, окрім викладу суто мовного навчального матеріалу, ще й уміти зацікавити учнів, підтримувати високу концентрацію їх уваги, робити урок цікавим для більшості учнів, а в ідеалі – для всіх.

Таким чином, стає зрозуміло, що саме висока ефективність навчання є метою викладацької діяльності, а отже, вимагає дуже високої кваліфікації вчителя, оскільки він повинен не тільки на достатньому рівні володіти предметом, але й бути одночасно психологом, розуміти дітей, їх потреби, інтереси, враховувати настрій, рівень мотивації, вміти правильно організувати навчальну діяльність учнів, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів.

Тому вчитель, безумовно, має розуміти дітей, їх потреби та індивідуальність, та враховувати це під час навчання, підбираючи оптимальні комплекси джерел навчання мови, інакше, у дітей може значно погіршитися мотивація працювати на таких заняттях, їх може бути нудно та не цікаво.

Проте варто також, безумовно, враховуючи усе різноманіття засобів навчання, зокрема й автентичних матеріалів, розуміти наскільки вони підходять для мети, яку викладач поставив перед певною аудиторією, колективом. Це є однією з першочергових задач, виявити на початку використання того чи іншого засобу, наскільки він є коректним та навчальним, оптимальним. Гарний вчитель повинен відчувати інтуїтивно, вже на рівні досвіду.

Вважаємо, що відповідність засобів навчальній меті, аудиторії та їх оптимальність, є обов'язковими умовами їх застосування. Звісно, ефективність їх використання залежить від освіченості самого вчителя, його досвіду, пильності, вміння організувати навчальний процес, зробити його цікавим для учнів.

До того ж засоби навчання мають відповідати вимогам сучасності та актуальності та методичності. Основні засоби використовуються разом із різноманітними допоміжними задля досягнення належного рівня ефективності вивчення англійської мови. При цьому, мають використовуватися й засоби наочності (наприклад, слайди, графіки, малюнки, схеми, посібники, книги, навчальні комп'ютерні ресурси та інші), які обираються вчителем та слугують певним навчальним задачам.

Окремо слід звернути увагу на різноманітні комп'ютерні джерела навчальної інформації, адже їх використання сьогодні є вкрай необхідним для покращення рівня володіння іноземною мовою, при цьому, вчитель повинен вміти організувати ефективно їх використання, зокрема й під час самостійної роботи учнів вдома, тобто такі навчальні програми мають відповідати належному рівню складності та бути коректними в цілому та відповідати навчальній меті, яку задав в кожному конкретному випадку вчитель. В такому сенсі, ефективними є певні онлайн ресурси вивчення англійської мови-навчальні сайти, які відповідають різноманітним цілям, наприклад, відпрацювання граматики, виконання різноманітних вправ із можливістю одразу їх перевірки комп'ютерною системою тощо.

Задля ефективності навчання, слід окрему увагу звернути на використання різноманітних типів словників, зокрема одномовних словників, які можна використовувати онлайн та які, як я вже писала, відрізняються високим ступенем наочності та зручності у використанні та самі по собі є дуже інформативними (Oxford, Cambridge, Мультитран та інші онлайн словники) джерелами отримання такої важливої інформації як поповнення словникового запасу. Звісно, вони дають великі інформативні можливості, тому глибину

аналізу лексичного наповнення тих чи інших навчальних завдань та організацію роботи над конкретною словниковою задачею, визначає вчитель. Тобто, саме вчитель повинен організувати як та якою мірою, задля досягнення максимальної ефективності, мають використовуватися ті чи ті онлайн словникові ресурси, адже вони містять велику кількість дефініцій, допоміжних до кожного пояснюваного слова інших слів, які із ним використовуються, прикладів вживання тощо. До того ж існують різні типи словників в залежності від рівня володіння (наприклад, Intermediate, Advanced та інші) мовою, тому, звісно, для учнів, які ще не досягли більш просунутого рівня володіння мовою, використання складніших словників, на мій погляд, може значно ускладнити задачу. Учні, в такому разі, можуть стикнутися із незрозумінням усього об'єму значень викладеної дефініції слова, швидше втомлюватися, повільніше працювати над поповненням словникового запасу, та навіть втратити мотивацію до використання таких корисних та цікавих словників, що, вважаю, є неприпустимим, враховуючи їхню високу інформативність та корисність.

Теж саме, на мій погляд, можна сказати й про коректне та інформативне використання різноманітних двомовних та одномовних довідників із граматики, використання яких також є необхідною умовою просування вперед у вивченні мови. В цілому, вчитель також регулює процес їх використання учнями, залежно від педагогічної мети. При цьому, доступ до такої довідникової інформації, має бути в учнів постійно, щоби вони повсякчас мали доступ до неї і могли в зручній для них час повторювати вивчене.

Також, задля підвищення інтересу до вивчення мови, вважаю за необхідне, в залежності від мети, від теми та навчальної задачі, використання й інших різноманітних довідників, зокрема, для відпрацювання окремих видів мовленнєвої діяльності, при цьому, звісно, має забезпечуватися узгодженість та цілісність засвоюваного матеріалу, необхідний рівень комунікативного вправління та використання задля формування навички використання тих чи інших мовних явищ, які вивчаються.

В цілому важливим є використання різноманітних довідників, вміло підбираючи відповідні завдання на відпрацювання навчального матеріалу. Проте, це повинно забезпечуватись відповідністю методики викладання.

Важливо відзначити важливість використання вчителем відповідних книг та довідників, зокрема методичних посібників для вчителя. Вони здатні виконувати велику допоміжну роль для вчителя, пояснюючи певні етапи та деталі викладу тієї чи іншої теми, допомагаючи організувати складний викладацький процес, зокрема можуть містити допоміжний матеріал для аудіювання тощо.

Також варто додати, що обов'язковим та постійним під час навчання, має бути використання аудіозаписів, виконання різноманітних вправ та комунікативних завдань аудіювання, адже сприйняття та розуміння мови на слух має обов'язково відпрацьовуватись на постійній основі та також відповідати методичним нормам та рівню розвитку комунікативної здатності учнів. Велику долю інформації людина отримує на слух, тому розвиток розуміння усної мови має величезне комунікативне значення, особливо, враховуючи особливості іноземної мови, наскільки інколи важко через вимову, дикцію, розмовні висловлювання носіїв мови, що вивчається, зрозуміти викладену інформацію у повному обсязі.

Також вважаю за корисне, з урахуванням сучасних можливостей інформаційних технологій, використання відео матеріалів, спеціально адаптованих до навчання іноземної мови, а також фільмів без перекладу на іноземній мові, які в цілому також сприятимуть розвитку комунікативних вмінь.

Взагалі використання тих чи інших засобів навчання, в тому числі допоміжних, має відповідати методиці викладання англійської мови як іноземної, Державному стандарту. При цьому, засоби та методи, організація процесу викладання на кожному занятті, мають бути доцільними конкретній меті заняття, розвивати комунікативну складову, системно поєднаними, розвивати навички й вміння учнів.

3.2. Використання засобів навчання англійської мови, системний підхід.

Системність є основним принципом вивчення іноземної мови, адже метою є досягнення належного комунікативного рівня спілкування іноземною мовою, який повинен включати в себе усі види мовленнєвої діяльності: говоріння, аудіювання (сприймання та розуміння на слух), читання та письма. Отже, уся система викладання англійської мови як іноземної повинна бути підпорядкована меті розвитку зазначених видів мовлення, види завдань на їх засвоєння та відпрацювання мають бути взаємозалежними, адже потрібно розвивати як усне, так і письмове мовлення та розуміння на слух, тобто навчання має відбуватись інтегративно. Неможна розвивати один вид мовленнєвої діяльності й не розвивати інший, або розвивати його нерівномірно відносно інших видів. Ці вміння є взаємопов'язаними та робота над ними має проводитись постійно, так як всі вони є складниками володіння мовою. Проте, використовувати системний підхід вчителю треба помірковано, враховуючи програмні вимоги, характеристику учнів, із якими він працює. При цьому, системний підхід кожен раз на занятті повинен мати певну мету, тобто вчитель повинен досягти певного рівня опрацювання матеріалу учнями та засвоєння ними певних знань.

Системне бачення розвитку навчальної діяльності учнів є важливою та цікавою задачею для вчителя й допомагає віднайти певні засоби її покращення та оптимізації, враховуючи те, що задача володіння мовою передбачає вміння писати, читати, розуміти й говорити, правильно висловлювати думки, формулювати речення, доносити власну точку зору у будь-якій ситуації.

Тому навчальний матеріал має бути чітким, послідовним, методичним, комунікативним, переслідувати освітню та виховну мету, відповідати віковим та індивідуальним характеристикам учнів, їх інтересам. Таким чином, вважаю, що реалізація системного підходу у навчанні англійської мови обов'язково має враховувати ці компоненти. В цілому системний підхід повинен передбачати

послідовний розвиток не тільки рівня володіння усіма видами мовленнєвої діяльності, але й виховання, інтелекту, здатності до самостійного набуття знань учнями за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Використання у навчальному процесі засобів англійської мови є вкрай важливим елементом розвитку видів мовленнєвої діяльності, адже саме за їх допомогою формується вміння використовувати мову саме у процесі спілкування, у комунікативному аспекті. Вони допомагають адаптуватися та переборювати мовний бар'єр та вільно використовувати мову в усному та письмовому спілкуванні.

Взагалі реалізація навчальних принципів та методів неможлива без використання різноманітних навчальних засобів [3]. При цьому, їх використання обов'язково має бути системним та доречним в залежності від навчальної ситуації, вони великою мірою мають застосовуватись комплексно.

Роль підручника (Student's Book, Textbook) є системною та основоположною у якості складника НМК порівняно до інших засобів навчання, важливим у цьому сенсі є його багатофункціональність та регулятивна роль щодо інших елементів НМК.

Обсяг та зміст розділів, склад їх інформативного наповнення у підручниках відрізняються залежно від їх мети та завдань. Ступінь візуалізації підручника та інших візуальних компонентів НМК має дуже важливе значення, особливо для молодшої школи. При цьому, слід звернути увагу на старі підручники, які значно відрізнялись за системою представлення матеріалу, вони мали, як правило, невелику кількість ключових розділів, приміром: текстовий, граматичний, лексичний, розділ вправ, додатковий текстовий тощо. Вони відрізнялись жорсткою системою та більшою спрямованістю на вивчення граматики, проте й до сьогодні такі типи підручників приваблюють певних вчителів та учнів перш за все суворою послідовністю викладання перш за все граматичних явищ мови.

У сучасних підручниках та інших засобах навчання іноземної мови представлені матеріали високого ступеня наочності, який між іншим, може

різнитися від засобу до засобу: малюнки, фото, таблиці, схеми, виділення кольором та інші засоби унаочнення [29].

Книжка для вчителя має дуже важливе методичне та організаційне значення, адже покликана допомагати вчителю правильно побудувати заняття, вона має велике співвідношення із підручником та певною мірою впливає й на особливості використання інших складових НМК.

До друкованих джерел, окрім підручника і книжки для учителя, є також робочий зошит для учнів, книжки для читання, посібники: граматичні та лексичні тощо, збірки тестових завдань та додаткових матеріалів, словники тощо.

Вважаю важливим використання екранних та аудіовізуальних засобів навчання, адже вони значною мірою здатні покращити емоційність та образність сприймання інформації, позитивно впливати на мотивацію учнів, робити заняття більш цікавим та продуктивним.

Що стосується використання англomовних фільмів, то вважаю, що це є, безумовно, корисною практикою та засобом вивчення мови, адже учень не буде фіксуватися суто на мовних явищах, а буде аналізувати сам фільм, мова, при цьому, засвоюватиметься мимовільно. До того ж, такі фільми значно допомагають звикнути до комунікативного аспекту мовних явищ. Важливим є також використання не цілих фільмів, а певних кінофрагментів [3].

Екранні засоби є, безумовно, дуже ефективними засобами навчання, адже вони представляють навчальний матеріал наочно через зоровий канал сприйняття інформації, а певні види таких засобів, використовують ще й слуховий канал одночасно. Наприклад, представлення презентацій за допомогою екранного технічного засобу в аудиторії. Екранні засоби дають можливість сприймати інформацію яскраво, ілюстративно, а отже й більш емоційно.

Обов'язково мають застосовуватись задля підвищення ефективності засвоєння матеріалу та як певні систематизовані опорні конспекти, різноманітні інформативні таблиці, схеми. Їх використання допомагає концентровано бачити та орієнтуватися у важливій інформації під час опрацювання теми.

Засоби звукової наочності –різноманітні аудіозаписи повинні обов’язково використовуватись на заняттях з мови, вони допомагають звикнути до сприйняття мови на слух у процесі живого спілкування, тренують правильну вимову та вчать особливостям вимови носіїв мови під час усного спілкування [3].

Надзвичайно важливим є використання сучасних інформаційних технологій, проте їх інтеграція повинна відбуватись послідовно під час навчальної діяльності в залежності від рівня розвитку учнів. Інтернет можливості спілкування в режимі реального часу-різноманітні письмові чати, відео та аудіочати [22]. Цікавим є створення чату для друзів та можливість постійного спілкування із ними індивідуально. Також чати допомагають організувати онлайн конференції – аудіо-конференції, або за наявності веб-камери, відео-конференції.

Існують різноманітні Інтернет засоби організації ефективного вивчення усіх компонентів мовленнєвої діяльності.

Наприклад, Quizlet дає можливість оперативно створити вправи на відпрацювання мовного матеріалу, великі можливості якого, зокрема високий рівень наочності, значно покращують рівень сприйняття матеріалу, а отже, здатності до його запам’ятовування за допомогою різноманітних форм подачі матеріалу.

Duolingo –дуже популярна програма вивчення англійської мови, яка допомагає засвоїти навчальні матеріали у ігровій ненав’язливій формі задля кращого їх засвоєння. Таким чином, сприймання іноземної мови буде цікавим, наочним та різноманітнішим.

English Grammar in Use Activities – спрямована на опрацювання граматичних навичок. Допомагає засвоїти велику кількість граматичних явищ та довести їх до рівня автоматизму.

Цікавим вбачається використання можливостей The learning network The New York Times за допомогою матеріалів відомих статей.

Великі комунікативні можливості, зокрема й використовуючи іноземну мову, передбачені під час використання Facebook, за допомогою якого можна швидко спілкуватися, зокрема, у чатах з великою кількістю людей, зокрема й іноземцями, підписуватися на різноманітні групи тощо.

За допомогою ігрової програми Words відпрацьовується засвоєння нових слів в тому числі на слух. Систему можна підігнати під кожного користувача, вона містить більше восьми тисяч слів, за її допомогою проводиться робота над тими словами, які вже викликали труднощі у конкретного індивіда допоки він їх не вивчить.

Таким чином, Інтернет ресурси дають можливість отримати велику кількість інформації на запит пошуку та за допомогою різноманітних сайтів та інструментів, зокрема й навчальних, тому вони мають величезне значення для освіти й виховання та повинні обов'язково застосовуватись на постійній основі. Окрім іншого, Інтернет дає доступ до різноманітних автентичних та англійських матеріалів, зокрема текстових, які можуть використовуватись учнями. Звукові матеріали розвивають навички аудіювання та у дуже великій кількості містяться у мережі, вони обов'язково мають застосовуватись повсякчас під час навчання англійської мови. Онлайн словники, як я вже писала, дають величезний обсяг словникової інформації та є дуже зручними у використанні та відрізняються високим ступенем наочності представленого матеріалу.

Великі можливості Інтернету дозволяють індивідуально підібрати завдання для відпрацювання того чи іншого виду мовленнєвої діяльності в залежності від особистості учня.

Висновки до розділу 3.

Використання різноманітних засобів вивчення англійської мови є умовою формування комунікативної здатності до вільного володіння англійською мовою. Враховуючи їх велике розмаїття, в тому числі завдяки інформаційним технологіям (навчальним сайтам тощо), засоби повинні

підбиратися відповідно до навчальної мети та відповідати програмним та методичним вимогам. Певні види навчального матеріалу повинні бути спрямовані на відпрацювання фонетичного, граматичного та лексичного аспектів мови. Одночасно із цим, треба використовувати засоби, які формують комунікативну здатність до аудіювання, читання, письма та говоріння. Обрання вчителем різних видів навчальних засобів має відповідати педагогічним принципам та застосовуваній методиці навчання, особливостям колективу учнів, із якими проводиться навчання. При цьому засоби вивчення англійської мови повинні передбачати послідовність та системність в процесі отримання знань та формування комунікативної здатності.

Безумовно, задля ефективності навчання англійської мови, набуття необхідного рівня мовленнєвих знань та вмінь, достатніх для рівня вільного спілкування мовою у різноманітних ситуаціях, вчитель повинен коректно використовувати різноманітні засоби вивчення мови залежно від конкретної мети кожного заняття. При цьому, як я вже писала, повинна забезпечуватись систематичність та наступність у процесі викладання мовного матеріалу, відпрацювання його на рівні комунікації, спілкування.

Ефективним вбачається застосування різних методів та форм подачі навчального матеріалу, організації роботи учнів, зокрема й самостійної діяльності у процесі вивчення мови, яка є дуже важливою, адже допомагає переосмислити помилки, яких припустився учень та організувати роботу у зручний для нього час та над необхідним, на його думку, матеріалом, за допомогою різних засобів та можливостей веб-середовища.

Враховуючи величезні інформаційні можливості інтернет-середовища, можна підібрати завдання різноманітних видів індивідуально кожному, а також працювати у зручний час самостійно. До того ж є можливість користуватися онлайн словниками та навчальними та інформаційними сайтами, автентичними матеріалами.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Враховуючи викладене у цій роботі, слід підсумувати наступне. Вивчення англійської мови у школі є тривалим, складним та творчим процесом, який потребує неабияких знань, вмінь та досвіду учителя, адже йому необхідно повсякчас вміло застосовувати різноманітні засоби вивчення англійської мови на основі певних педагогічних підходів та методів, принципів побудови заняття.

При цьому, задля досягнення високої продуктивності, йому також потрібно постійно застосовувати різноманітні педагогічні прийоми щоби підтримувати належний рівень уваги учнів та підсилювати їхній інтерес та мотивацію до вивчення англійської мови. Мотиваційний компонент, при цьому, є дуже важливим та повинен обов'язково стимулюватися вчителем, так як процес вивчення іноземної мови є тривалим та нелегким, потребує значних витрат часу та сил задля переборення мовного бар'єру для досягнення належного рівня володіння нею, щоб отримати можливість розуміти та спілкуватись з носіями мови, що вивчається на актуальні теми у типових ситуаціях реального життя.

Тобто, зрозуміло, що без наявності стійкого інтересу та мотивації до опанування мови, досягти достатнього рівня володіння нею буде дуже складно і саме тому, вчитель обов'язково повинен звертатися до методик та підходів, які за допомогою різноманітних засобів спрямовані на підсилення мотивації та інтересу. Наприклад, діти можуть складно сприймати мовний бар'єр, він може значно впливати на мотивацію, тому треба пояснювати учням, що наполеглива праця над мовним матеріалом за допомогою визнаних методик навчання через певний час призведе до покращення ситуації і мова сприйматиметься вже значно легше та цікавіше. Важливими в цьому сенсі, є «ситуації успіху», які вчитель повинен вміло застосовувати. При цьому, звісно, що завдання не мають бути занадто легкими або нецікавими, має бути певний челендж, який діти із задоволенням подолають, зрозуміючи, що таким чином, можна і надалі

просуватися вперед у вивченні іноземної мови, що це не є чимось надскладним та незрозумілим, портебує постійної практики спілкування мовою, тобто говоріння, розуміння усного використання у різних типових ситуаціях, читання та письма. Учні мають розуміти, що лише у поєднанні відпрацювання цих видів мовлення можна досягти необхідного рівня володіння нею і для цього є велика кількість цікавих та корисних засобів, методик, підходів та безпосередньо, самих завдань на відпрацювання тих чи інших мовних навичок та вмінь.

Велика увага обов'язково має приділятися вчителем на самостійне виконання учнями певних цікавих для них завдань, у зручний час та місці, із застосуванням сучасних інформаційних технологій, адже це є дуже ефективним методом. Цікаві завдання підвищуватимуть мотивацію та творчий самостійний пошук, активізуючи увагу та активність учнів.

У цілому ж треба будувати процес викладання мови на основі комунікативного принципу, який переважно концентрує увагу не на самих мовних явищах, які вивчаються, а на змісті та інтересі до самих ситуацій спілкування, які у різноманітних формах та за допомогою певних методів використовуються під час їх відпрацювання, активізуючи при цьому, мимовільну увагу. До того ж, при цьому, учні у певній мірі проходять той же шлях вивчення мовних явищ, який проходили у природних умовах під час опанування рідної мови. Це є природний шлях опанування мови під час застосування комунікативного підходу, проте зрозуміло, що також систематично та послідовно мають використовуватися різноманітні типи вправ на відпрацювання мовного матеріалу, однак обов'язково у поєднанні з ним.

Оптимальне поєднання шляхів та методів викладання, засобів та конкретних завдань, при цьому, має визначатися у кожному конкретному випадку вчителем, залежно від вікових та індивідуальних особливостей учнів, навчальної програми тощо. Великою мірою це є творчою задачею, залежною від багатьох факторів, зокрема від особливостей учнів та конкретного учнівського колективу, з яким працює вчитель.

Задля досягнення ефективності навчання, вчитель повинен кожен раз організувати викладацьку діяльність таким чином, щоби забезпечувалась реалізація комунікативного та системного, послідовного принципів навчання.

Велике значення мають в такому разі коректний підбір конкретних завдань для опрацювання з учнями, джерел та ресурсів та як саме вони будуть застосовані для досягнення найбільшої ефективності, залежно від вікових та індивідуальних даних учнів. Здійснювати це необхідно таким чином, щоби учень побачив сенс у тому, навіщо йому може знадобитися англійська мова в майбутньому, які додаткові комунікаційні можливості вона відкриває. Навчання в будь-якому разі має бути важливим та усвідомленим для учня, він повинен чітко розуміти та цілком конкретно уявляти задля чого йому треба вивчати іноземну мову, як знання мови може вплинути на його подальшу професію, спеціальність, розвиток як особистості. При цьому, визначальні мотиви кожного учня не повинні ігноруватись під час процесу навчання іноземної мови, адже кожна людина навчається задля того, щоби впродовж життя реалізувати свій власний потенціал на основі певних здібностей, схильностей, бажань, інтересів.

Тому основною мотиваційною метою викладача, наскільки я це розумію, має бути прищеплення любові до здобуття нових знань та поповнення вже існуючих, задля розвитку особистості відповідно до її інтересів, до вивчення та застосування сучасних досягнень науки та суспільства у певній сфері.

Спрямованість навчального процесу, задля досягнення його ефективності, має бути на активну діяльність учнів та в цілому активну позицію у вивченні предмета, поповненні знань з предмету та удосконаленні вже існуючих. В такому випадку, обов'язковим є застосування творчого підходу як вагомого важеля впливу на результативність навчання та мотиваційну складову. Використання сучасних інформаційних та інноваційних технологій, наприклад різноманітних відомих навчальних сайтів, онлайн ресурсів, зокрема онлайн словників, значно сприятиме

розвитку творчого підходу та здібностей учнів, зокрема дивитись на проблему вивчення іноземної мови з різноманітних точок зору завдяки використанню різноманітних типів та видів завдань задля досягнення максимальної ефективності навчання.

Важливим є розкрити індивідуальність кожного учня, прищепити їм любов до навчання, адже воно в цілому є джерелом розвитку особистості, а інформативні можливості англійської мови як мови міжнародного спілкування, на сьогодні, важко перебільшити. Творчий підхід за допомогою застосування необхідних для цього матеріалів та методів викладання, може бути ефективним поштовхом до власного творчого пошуку учня. Англійська мова в цьому сенсі є цікавим підґрунтям, оскільки окрім того, що вона потрібна як мова міжнародного спілкування, вона ще й сама по собі є комунікативним джерелом, а певна комунікація потрібна та подобається так чи інакше усім людям. Отже, в ній вбачається й джерело індивідуального творчого пошуку учнів.

Важливою є також емоційна складова, вона не в якому разі не має ігноруватися, тобто емоційний клімат на занятті з англійської мови має бути сприятливим та позитивним, мотивуючим. Доведено, що емоційно забарвлена інформація краще запам'ятовується, при чому, що важливо, без зайвих зусиль, мимовільно. Якщо в учня поганий настрій, вчитель повинен намагатися налаштувати його на позитивне сприйняття навчального процесу, підібрати потрібні слова, підтримати, створити емоційно сприятливий клімат та умови для продуктивного заняття за допомогою різноманітних елементів, методів та засобів, зокрема й англійської мови.

Задля ефективності засвоєння англійської мови, слід застосовувати метод багаторазового повторення і мистецтво вчителя залежить від того, щоби цей процес зробити захоплюючим та емоційним, позитивним та цікавим, комунікативно спрямованим.

В будь-якому разі вчитель повинен навчити учнів самостійно здобувати знання, вміння, за допомогою різноманітних засобів та способів пізнавальної діяльності відповідно до їх інтересів, здібностей та потреб.

Комунікативні, емоційні, цікаві, динамічні заняття, які дозволяють учням розвивати уяву та образність, аналітичні здібності та власний творчий пошук, є важливою та, водночас, нелегкою задачею для викладача, враховуючи вікову групу та особливості колективів дітей, із якими він працюватиме.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : Издательство ИКАР, 2009. С. 64.
2. Блонский П.П. Избранные психологические произведения. Москва: Просвещение, 1964. 547 с.
3. Бондаренко Ю.П. Засоби сучасного навчання англійської мови URL: <https://vseosvita.ua/library/zasobi-sucasnogo-navcanna-anglijskoi-movi-198136.html>
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В.Давыдова. – Москва: Педагогика, 1991. 480 с.
5. Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи : теорія, практика, історія : навч. посібник. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. С. 88.
6. Горальський А. Правила тренінгу творчості: методичний посібник. Львів: ВНТЛ, 1998. 54 с.
7. Гусак Л. Підготовка майбутніх учителів до асоціативного навчання іноземних мов учнів початкової школи: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 364 с.
8. Давыдов В.В. Организация развивающего обучения в 5-9 классах средней школы: рекомендации для учителей, руководителей школ и органов управления образованием. Москва: ИНТОР, 1997. 32 с.
9. Дацків О. П. Використання прийомів драматизації на заняттях з іноземної мови у педагогічному ВНЗ. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. 2016. Вип. 141. С. 54-57.
10. Дем'яненко О.О. Система творчих завдань у процесі навчання зарубіжної літератури (5-8 класи): науково-методичний посібник. Біла Церква: КОПОПК, 2009. 173 с.

11. Дзюбко Л. В. Мотивація навчальної діяльності як психологопедагогічна проблема. Психодіагностика: Зб. наук. Праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державн. пед. ун-тет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2010. Вип. 4. С. 33–43.
12. Жовтюк Н. Дидактико – методичні принципи формування лексичної компетентності майбутніх вчителів у процесі навчання англійської мови після німецької. Видання Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 121(І).
13. Зайченко І. В. Педагогіка : підруч. / 3-тє вид., перероб. та доп. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. С. 202-204.
14. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку. Москва: Русский язык, 1989. – 219 с.
15. Інноваційні педагогічні технології : посібник / За ред. О. І. Огієнко. Київ, 2015. С. 266-284.
16. Інтерактивні методи навчання : навч. посібник / За заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. Щецін : Вид-во WSAP, 2005. С. 70-76.
17. Кабардов М.К. Коммуникативный и лингвистический типы овладения иностранным языком в разных условиях обучения. Школа здоров'я. 1997. № 1. С. 72-86. URL: http://psychclub.at.ua/load/navchalni_materiali_z_kursu_quot_psikhologichni_aspekti_zasvoennja_inozemnoji_movi_quot/kabardov_kommunikativnyj_i_lingvisticheskij_tipu_ovladienija_inostrannym_jazykom/3-1-0-36.
18. Козлова А. І. Принципи добору та функції навчального матеріалу для компетентісно-орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи: комунікативно-діяльнісний аспект URL: <http://ipvid.org.ua/upload/iblock/707/707173c53fa14e6d4de3a115b2b3cc25.pdf>

19. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови (Communicative methods and materials) / перекл. і адапт. Л. В. Биркун. Oxford : Oxford University Press, 1998. 49 с.
20. Кондратюк І. Г. Активізація навчальної діяльності учнів на уроці. Англійська мова та література. 2006. № 15. С. 2–7.
21. Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа» / За заг. ред. М. Грищенка. Київ, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
22. Красилич А.А. Особливості інтеграції інформаційних технологій в процесі навчання іноземній мові. Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції, 26 березня 2020 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. 288 с.
23. Краснопольський В. Е. Активізація пізнавальної діяльності учнів засобами комп'ютерної техніки (на матеріалі викладання англійської мови) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2000. 20 с.
24. Креативні методи навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу : навч.-метод. посібник / За загальною редакцією проф. С. М. Гончарова. Рівне : НУВГП, 2007. С. 30-52.
25. Кузнєцова Н.Ю. Реалізація комунікативного підходу у навчанні іноземної мови через використання інформаційно-комунікаційних та інтернет-технологій в парадигмі їхнього розвитку Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції, 26 березня 2020 року. Луцький національний технічний університет. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. 288 с.
26. Кулик А.В. Додаткові засоби навчання як мотиваційний фактор у навчанні іноземної мови: робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра;

- спец.: 6.020303 філологія. наук. керівник С.В. Баранова. Суми: СумДУ. 2019. 36 с.
27. Кушніров М. О. Сучасні підходи до навчання іноземної мови: орієнтація на цінності особистісного розвитку й гуманізму. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2014, № 8 (42).
28. Леонтьева Т.П. Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам. Методика преподавания иностранного языка: учеб. пособие. Минск: Вышэйшая школа, 2016. С.163-173
29. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін. Київ: Академія, 2010. – 328 с.
30. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / Бігич О. Б., Бражник Н. О., Гапонова С. В. та ін. / під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 1999. 320 с.
31. Михайліченко М. В., Рудик Я. М. Освітні технології : навчальний посібник. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2016. С. 459-463.
32. Оконь В. Введение в общую дидактику. Москва: Высшая школа, 1990. 382 с.
33. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 185–186.
34. Паршикова О. Теоретичні основи іноземної мови учнів початкової загальноосвітньої школи: дис.... д-ра пед.наук: 13.00.02. Київ. нац.лінг.ун-т. 2010. 470 с.
35. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
36. Про Національну доктрину розвитку освіти. Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. Офіційний вісник України. 2002. № 16. С. 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

37. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 17. С. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
38. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
39. Рачкова Л. В. Управління навчально-пізнавальною діяльністю школярів у процесі вирішення ними дидактичних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 1996. 23 с.
40. Рябчинська Є. М. Організація навчально-пізнавальної діяльності школярів у умовах комп'ютерного навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 1994. 24 с.
41. Саглаєва О.П. Психолого-педагогічні умови формування та розвитку пізнавальної мотивації підлітків під час вивчення англійської мови. Досвід роботи вчителя англійської мови спеціаліста I кваліфікаційної категорії. 2019. URL <http://kochubeevska-gromada.com.ua/data/documents/DOSVID-SAGLAIeVOYi-O.P.pdf>
42. Сидоренко О., Чуба В. Ситуаційна методика навчання : теорія і практика. Київ : Центр інновацій та розвитку, 2001. 256 с.
43. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. С. 206-252.
44. Січкарук О. І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посібник. Київ : Таксон, 2006. С. 25-27.
45. Солопун Є.В. Соціокультурний аспект викладання англійської мови та його роль у практичній роботі учнів URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4233.
46. Сорочан Т. М., Скрипник М. І. Технології професійного розвитку педагогів : методичний poradnik / навч.-метод. посіб. Київ : ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти», 2016. С. 110.

47. Технічні засоби навчання [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна Енциклопедія. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Технічні_засоби_навчання.
48. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / 2-е вид., доп./ . Київ : «Академвидав», 2014. С. 152.
49. Хилько Є. Є. Вплив активних методів навчання на формування позитивної мотивації учнів у процесі фахової підготовки майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки. Вісник Національного університету оборони України. 2011. №3 (22). С. 86.
50. Шевченко Е. Б. Використання інтерактивних технологій для розвитку пізнавального інтересу на уроках англійської мови. Англійська мова та література. 2005. № 24. С. 4–6.
51. Harmer J. How to Teach English / 2-nd ed. Harlow, England : Pearson Education Limited, 2007. 288 p.